

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

Ulisa: Journal of International Studies

Cilt 4, Sayı 1 - Volume 4. Number 1

Çözölemeyen Temel Sorunların Gölgesinde 1999 Sonrası

Türkiye - Yunanistan Yakınlaşması

Hasan KÖSE*

ÖZ

Bu çalışmada, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde gerginlik ve krizlerinin bir anlamda sona ermesi ve tarihsel olarak yeni bir yakınlaşma dönemi olarak da değerlendirilen 1999 yılı sonrasında ikili ilişkilerde yaşanan bahar havası incelenecek ve bu yakınlaşmaya etki eden faktörler ve gelişmeler değerlendirilecektir. Yakınlaşma sürecinde siyaset, ticaret, ekonomi, yatırımlar, turizm, enerji ve askeri ilişkiler konularındaki gelişmeler çerçevesinde ikili ilişkilerin geldiği nokta itibariyle bir durum tespiti yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Yakınlaşma, İkili İlişkiler.

---

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hasankose_tr@yahoo.com.

Greek-Turkish Rapprochement after 1999 in the Shadow of Unresolved Major Issues

ABSTRACT

In this study, the spring time experienced in bilateral relations after 1999, which is the end of tensions and crises and historically considered a new period of rapprochement in one sense in relations between Greece and Turkey will be examined and the factors and developments affecting this rapprochement will be evaluated. This study will also shed light on the recent situation of the bilateral relations within the framework of the developments in political, commercial, economic, investments, tourism, energy and military issues during this rapprochement period.

Keywords: Turkey, Greece, Rapprochement, Bilateral Relations.

Giriş

Soğuk Savaş döneminde birbirlerini düşman olarak gören birçok ülke arasında bu dönemin sona ermesiyle dostluk ilişkileri başlamış ve uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır. Ancak Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde Soğuk Savaş'ın ardından da gerginlikler devam etmiş, zaman zaman da krizler yaşanmıştır. Bu çalışmada, bahse konu iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik ve krizlerinin bir anlamda sona erdiği 1999 yılının ortalarından bugüne ikili ilişkilerde yaşanan bahar havası incelenecek ve bu yakınlaşmaya etki eden faktörler ve gelişmeler değerlendirilecektir. Bu dönem, tarihsel olarak 1930'lu ve 1950'li yıllarda yaşanan yumuşama dönemlerinden sonra yeni bir yakınlaşma dönemi, kimi yazarlara göre ise son 60 yılda gelinen nokta itibarıyla en iyi yakınlaşma olarak kabul edilmektedir.¹

1999 yılında başlayan yakınlaşma süreciyle Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde olumlu gelişmeler yaşanmış, dönemin Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Yunan meslektaşısı Yorgo Papandreu'nun başlattığı diyalog süreci, ikili ilişkilerin gelişmesinde atılan önemli bir adım olmuştur. Bu adım, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) tarafından da desteklenmiştir.²

1999 yılı birçok açıdan yakınlaşma için önemli olmuştur. Her iki ülkede yaşanan deprem felaketlerinde karşılıklı yapılan yardımlar ve bu yardımların ülke medyalarında önemli bir yer edinmesi kamuoyları arasındaki zihniyeti ve bakış açılarını olumlu yönde etkilemiştir. Dönemin Dışişleri Bakanları Cem ve Papandreu, düşük politika (*low politics*) konuları üzerinde anlaşma yapmaya başlayarak ortak sorunlara ortak çözümler üretme kararı almışlardır. 1999 yılında silahlanma yarışının durdurulması temennisi, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde düzenlenen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsü kazanmasında³ Yunanistan'ın Türkiye'nin adaylığı üzerindeki vetosunu kaldırması ve Yunanistan'ın bu tarihten itibaren Türkiye'nin AB adaylığını destekleyici söylemleri, ilişkileri dolayısıyla yakınlaşmayı artırıcı faktörler olmuştur. Söz konusu bu gelişmeler, bir anlamda Yunanistan'ın 1999 yılı sonrası Türkiye politikasının yeniden ve nasıl ele alınması gerektiği konusunda kapsamlı ve 'yumuşak' karakterli bir zihniyet değişikliğinin başladığını da ortaya koymuştur.⁴ Z.Öniş ve S.Yılmaz'a göre iki ülke arasındaki 1999 yılı öncesindeki yakınlaşmalardan farklı olarak 1999 yılı sonrasındaki yakınlaşmada AB aktif bir destekleyici olarak önemli rol oynamıştır.⁵ G.Koukoudakis, 1950'li yıllardaki yakınlaşma ile mukayese ederek 1999 yılı sonrası yakınlaşmayı sonuçları olan en başarılı yakınlaşma olarak nitelemiştir.⁶

Karşılıklı yakınlaşma, gelinen nokta itibarıyla değerlendirildiğinde, yakınlaşmada sadece siyasi elitler arasındaki ilişkilerin değil sivil toplum örgütleri yanı sıra iş çevreleri arasındaki ilişkilerin de önemli payı olmuştur. Diğer bir ifadeyle, yakınlaşmada Türkiye ile Yunanistan arasındaki olumlu gelişmeleri ya da ikili ilişkileri artırmada dış siyaset yapıcılıkta devlet dışı

¹ Alexis Heraklides, 'The Main Obstacles to Greek-Turkish Rapprochement', içinde F. Aksu (ed.), *Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations*, (İstanbul: OBİV Vakfı, Mart 2006), s. 57.

² Andrew Purvis, 'Detente in the Aegean', *TIME Europe*, Cilt 155, No. 5, 7 Şubat 2000, (çevrimiçi), <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2050982,00.html>, (02.01.2020).

³ AB Parlamentosu Portalı, *Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions*, (https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm) (08.09.2019)

⁴ Hasan Ünal, 'Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Türk-Yunan Sorunları', içinde H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, Cilt 17, (Ankara Yeni Türkiye Yayınları, 2002), ss. 197-208.

⁵ Ziya Öniş ve and Suhanaz Yılmaz, 'Greek-Turkish rapprochement: rhetoric or reality?', *Political Science Quarterly*, Volume 123, No. 1, Mart 2008, ss. 123-149.

⁶ George Koukoudakis, 'Greek-Turkish Rapprochement and Turkey's EU Membership Quest: Turning Rhetoric into Reality', *Turkish Policy Quarterly*, Volume 2, No. 2, Summer 2013, s. 159.

faktörlerin kuşkusuz önemli rolleri olmuştur. Özellikle ekonomik ve ticari ilişkiler, iki ülke arasındaki diplomasi trafiğinin merkezinde yer almıştır.⁷

Bu çalışmanın amacı, başta Kıbrıs Sorunu ve Ege Sorunları⁸ olmak üzere Türkiye ile Yunanistan arasındaki çözülemeyen temel sorunlara rağmen 1999 yılı sonrası başlayan yakınlaşma sürecinde siyaset, ticaret, ekonomi, yatırımlar, turizm, enerji ve askeri ilişkiler konularındaki gelişmeleri değerlendirmek ve ikili ilişkilerin geldiği nokta itibarıyla bir durum tespiti yaparak ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde ileriye dönük bir görüş belirtmektir. Bu çalışmanın giriş bölümünden sonraki bölümlerinde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki bahsedilen her bir ikili ilişki konusu ayrı başlıklar halinde incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise konu ile ilgili varılan sonuçlar ve değerlendirmeler yanı sıra iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önerilere yer verilecektir.

İkili Siyasi İlişkilerdeki Gelişmeler

Uzun yıllar diyalog eksikliğine bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türk-Yunan ilişkilerinde 1999 yılından itibaren yeni bir döneme girilmiştir. Türkiye, 1999 yılının Mayıs ayında, terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra Yunanistan'a, iki ülke arasında terörizmle mücadele konusunda bir anlaşma imzalanması önerisinde bulunmuştur. Böylelikle taraflar arasındaki mevcut işbirliği ve diyalog sürecinin başlatılmasının yolu açılmıştır. Bu işbirliği önerisini memnuniyetle karşılayan Yunanistan, terörizmle mücadelenin yanı sıra turizm, çevre, kültür, ticaret ve bölgesel kalkınmayı içeren daha geniş kapsamlı bir işbirliği önerisinde bulunmuştur.⁹

Bu süreçte ilişkilere yön veren çeşitli mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar, Dışişleri Bakanlarının yılda birer kez gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretler, Dışişleri Bakanlıklarının Müsteşarları arasında Ege sorunlarıyla ilgili olarak sürdürülen istikşafi temaslar, Dışişleri Bakanlıkları Siyasi Direktörlerinin eşbaşkanlığında toplanan Yönlendirme Komitesi'nin himayesinde faaliyet gösteren çalışma grupları ve Dışişleri Bakanlıkları Siyasi Direktörleri arasındaki Güven Artırıcı Önlemler (GAÖ) görüşmeleridir.¹⁰

İki ülke arasında sıklaşan üst düzey temas ve ziyaretler de diyalog sürecinin güçlendirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. 8 Şubat 2000 tarihinde, dönemin Yunanistan Cumhurbaşkanı, dönemin T.C. Dışişleri Bakanı İsmail Cem'i, "Yunanistan'ı 40 yıllık bir aradan sonra resmi olarak ziyaret eden ilk Türk Dışişleri Bakanı" sıfatıyla kabul etmiştir.¹¹ Dönemin T.C.

⁷ Dimitris Tsarouhas, 'The Political Economy of Greek-Turkish Relations', *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 9, Sayı 1-2, Mart-Haziran 2009, s. 39.

⁸ Ege sorunların birinci grubu, deniz yetki alanları, ikinci grubu hava sahası, üçüncü grubu da adaların hukuksal durumu ile ilgilidir.

⁹ Eda Kuşku, 'The Shadow of Past Rivalry: Limits of Post-1999 Dynamism in Greco-Turkish Relations', *Caucasian Review of International Affairs*, Cilt. 2 (3), 2008, s. 6

¹⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dış Politika > Bolgeler > Yunanistan Guven Artirici Onlemler.*, (çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Yunanistan_Guven_artirici_onlemler.pdf, (01.10.2019) ; T.C. Dışişleri Bakanlığı, *No:123 -;23 Temmuz 2003, Türkiye ve Yunanistan arasında İki Yeni Güven Arttırıcı Önlem Üzerinde Varılan Mutabakat hk.*, (çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/no_123--_23-temmuz-2003_-turkiye-ve-yunanistan-arasinda-iki-yeni-guven-arttirici-onlem-uzerinde-varilan-mutabakat-hk.tr.mfa, (01.10.2019). ; T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye İle Yunanistan Arasında Kabul Edilen Yeni Güven Arttırıcı Önlemler Hakkında Not.*, 8 Nisan 2010, (çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/data/BAKAN/Turkiye_Yunanistan_GAO_08042010.doc, (01.10.2019).

¹¹ Kaşif Eryalçın, 'Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler', *Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı IX, Mayıs 2003, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa>, (18.10.2019)

Dışişleri Bakanı'nın, 21-22 Ekim 2003 tarihlerinde yaptığı Yunanistan ziyareti de Türk-Yunan ilişkilerinde diyalog ve işbirliği sürecinin devamı için önemli olmuştur.¹² 16 yıl aradan sonra bir Türk Başbakanı (Recep Tayyip Erdoğan) Yunanistan'a ilk resmi ziyareti 6-8 Mayıs 2004 tarihlerinde gerçekleştirmiş ve bu ziyaret, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur.¹³ Yunanistan ziyareti sırasında Erdoğan, Batı Trakya'yı da ziyaret etmiş ve bu ziyaret, Türkiye 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 51 yıl önce yaptığı ziyaretten sonra ikinci bir ziyaret olması nedeniyle ayrı bir önem arz etmiştir.¹⁴ Dönemin Yunanistan Dışişleri Bakanları Petros Moliviatis'in 12-13 Nisan 2005, Dora Bakoyanni'nin ise 8-10 Haziran 2006 tarihlerinde Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler, iki ülke ilişkilerine ilişkin görüş alışverişinde bulunulmasına olanak sağlamıştır.¹⁵ Yine, 3-5 Aralık 2007 tarihlerinde dönemin T.C. Dışişleri Bakanı Ali Babacan, iş insanları ve gazetecilerden oluşan bir heyet ile Yunanistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş¹⁶ ve bu ziyaretin önemli bir ayağını, 1960 yılından bu yana Dışişleri Bakanı düzeyinde (Türkiye tarafından) bölgeye yapılan ilk ziyaret olan Gümülcine ziyareti oluşturmuştur.

Gümülcine ziyareti esnasında Babacan'ın Türk azınlığa haklarını tüm yasal olanaklar ile talep etmeye ve bunlar çiğnendiği takdirde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurmaya yönelik çağrısı her ne kadar bazı Yunan basın-yayın organlarıncı 'tahrik edici' bulunsa¹⁷ da bu ziyaret, iki ülkenin diyalog ve işbirliği sürecinin devamı yönündeki kararlılığının teyidinde imkân sağlamıştır. Bu ziyaret sırasında iki ülke Dışişleri Bakanları huzurunda Türkiye ile Yunanistan arasında 'Kültür, Eğitim, Bilim, Kitle İletişim, Gençlik ve Spor Değişim Programı' imzalanmış, Türk-Yunan İş Konseyi Forumu toplantısı gerçekleştirilmiş ayrıca Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi (DEİK) ve Yunanistan Girişimciler Federasyonu (SEV)¹⁸ arasında Türkiye-Yunanistan İş Konseyi kurulmasına¹⁹ ilişkin yeni bir anlaşma imzalanmıştır.²⁰

Dönemin Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis'in 23-25 Ocak 2008 tarihlerinde Türkiye'ye yaptığı ziyaret, 49 yıl aradan sonra Yunanistan'dan Türkiye'ye Başbakan düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olması sebebiyle bir anlamda tarihi bir öneme sahiptir. Karamanlis,

¹² Milliyet Gazetesi, 'Sen Türk ben Rum Sen halk ben halk, 23 Ekim 2003, (çevrimiçi), <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2003/10/23>, (06.11.2019).

¹³ T.C. Atina Büyükelçiliği Portalı, Türkiye ve Yunanistan arasında Karşılıklı Cumhurbaşkanı ve Başbakan Ziyaretleri, 13.2.2019, (çevrimiçi), <http://atina.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/354216>, (01.10.2019).

¹⁴ Hürriyet Gazetesi, '51 yıl sonra Erdoğan'dan Gümülcine'ye ilk ziyaret', 30 Nisan 2004, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/51-yil-sonra-erdogan-dan-gumulcine-ye-ilk-ziyaret-221837>, (05.10.2019).

¹⁵ World Bulletin, 'Turkey, Greece accept new confidence building measures', 8 Nisan 2010, (çevrimiçi), <https://www.worldbulletin.net/diplomacy/turkey-greece-accept-new-confidence-building-measures-h56707.html>, (09.11.2019).

¹⁶ CNNTÜRK.com, 'Yeni güven artırıcı önlemler paketine imza', 4 Aralık 2007, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/04/yeni.guven.artirici.onlemler.paketine.imza/409082.0/index.html>, (06.10.2019).

¹⁷ İHA, 'Yunanlıların Türk azınlık korkusu hortladı', 6 Aralık 2007, (çevrimiçi), <https://www.ihha.com.tr/haber-yunanlilarin-turk-azinlik-korkusu-hortladi-5899/>, (06.10.2019).

¹⁸ 1988 yılında Atina'da imzalanan anlaşma ile kurulan DEİK/Türkiye-Yunanistan İş Konseyi, ilk yıllarında Atina Ticaret ve Sanayi Odası ile başlayan işbirliğine Yunanistan Girişimciler Federasyonu (diğer adıyla Helenik Girişimciler Federasyonu) (SEV) ile devam etmiştir.

¹⁹ DEİK, "Türkiye - Yunanistan İş Konseyi", (çevrimiçi), <http://deik.org.tr/turkiye-avrupa-is-konseyleri-turkiye-yunanistan-is-konseyi>, (02.10.2019)

²⁰ T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *Yunanistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*, 2009, s. 102., (çevrimiçi), <http://www.een.kso.org.tr/up/download/YunanistanulkeRaporu.doc>, (06.10.2019).

Ankara'da resmi görüşmelerin ardından Türk-Yunan ilişkileri konusunda Ankara'daki Bilkent Üniversitesi'nde öğrencilere hitap etmiştir. Başbakan Karamanlis, ayrıca İstanbul'da dönemin T.C. Başbakanı ile birlikte 25 Ocak 2008 tarihinde düzenlenen Türk-Yunan İş Forumu toplantısının açılışına katılmış, özel program çerçevesinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni ve Fener Rum Lisesi'ni ziyaret etmiştir. Başbakan Karamanlis'in ziyaretine çok sayıda Yunan iş insanı ve gazeteci eşlik etmiş, ziyaret iki ülke arasında işbirliğinin devamı ve ileriye götürülmesi yolunda mevcut ortak iradenin sergilenmesi açısından yararlı olmuştur.²¹ Bu ziyaretten yaklaşık iki ay sonra da Yunanistan Dışişleri Bakanı Dora Bakoyanni, 7-8 Mart 2008 tarihlerinde Türkiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Dönemin T.C. Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi toplantısı için Strasbourg'ta 7 Mayıs 2008 tarihinde Dora Bakoyanni ile görüşmesi sonrasında yaptığı açıklamada, 49 yıl aradan sonra Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis'in Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başladığını belirterek bu ilişkilerin olumlu yönde geliştiğini vurgulamıştır.²²

2002 yılı Mart ayında başlatılan istikşafi görüşmeler, uzun yıllardan sonra Ege sorunları ile bunların barışçıl çözümleri konusunda fikir teatisinde bulunulmasının yolunu açmış, siyasi istişareler ise iki ülkenin bölgesel ve uluslararası konularda kapsamlı görüş alışverişinde bulunmalarını sağlamıştır. İki ülke arasında güvenliğe ilişkin sorunların çözümü için ihtiyaç duyulan karşılıklı güvenin yerleşmesini sağlamaya yönelik olarak sürdürülen GAÖ sürecinde²³ 29 GAÖ²⁴ üzerinde mutabakat sağlanmıştır.

Siyasiler arasındaki diyalog ve işbirliği sürecinin yol açtığı yapıcı atmosferin ekonomi, ticaret, enerji ve ulaştırma alanların da somut yansımaları gözlenmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Dora Bakoyanni'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret esnasında 10 Haziran 2006 tarihinde imzalanan "İpsala/Kipi Geçiş Bölgesinde İki Ülke Arasında İkinci Bir Geçiş Yolu Köprüsü İnşa Edilmesi Anlaşması", T.C. Bakanlar Kurulu'nca 8 Nisan 2011 tarihinde kararlaştırılmıştır.²⁵ Mezkur antlaşma, iki ülke arasındaki ulaştırma altyapısının geliştirilmesine dolayısıyla ekonomik ve ticari işbirliğinin ivme kazanmasına olumlu katkı sunmuştur.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin sürdürülebilir bir yapıda geliştirilmesi için imzalanan ve 1999 sonrası yakınlaşma sürecinde sayıları artan anlaşma ve protokoller, iki ülke arasındaki ilişkilerin yasal çerçevesini büyük ölçüde oluşturmuştur. Anılan yakınlaşma sonrası iki ülke arasında imzalanan başlıca anlaşma ve protokoller ile Karma Ekonomik Komisyon (KEK) ve Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) Toplantıları Tablo 1'de verilmiştir.

²¹ İHA, 'Kostas Karamanlis'tan işbirliği ilerlesin mesajı', 25 Ocak 2008, (çevrimiçi), <https://www.ih.com.tr/haber-kostas-karamanlistan-isbirligi-ilerlesin-mesaji-10801/>, (06.10.2019).

²² Hürriyet Gazetesi, 'Babacan Yunan dışişleri bakanı ile görüştü', 7 Mayıs 2008, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/babacan-yunan-disisleri-bakani-ile-gorustu-8884764>, (06.10.2019).

²³ World Bulletin, "Turkey, Greece accept new confidence building measures, 8 Nisan 2010, (çevrimiçi), <https://www.worldbulletin.net/diplomacy/turkey-greece-accept-new-confidence-building-measures-h56707.html>, (09.11.2019).

²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Dış Politika > Temel Dış Politika Konuları >Ege Denizi >Son Gelişmeler.*, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/ege-sorunu-ile-ilgili-son-gelistmeler.tr.mfa>, (01.10.2019).

²⁵ T.C. Resmi Gazete (Tarih: 11/05/2011 ve Sayı: 27931), (çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110511-1.htm>, (18.09.2019)

Tablo 1: Türkiye-Yunanistan İkili Anlaşma ve Protokoller, KEK ve YDİK Toplantıları (Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Atina Ticaret Müşavirliği)

Anlaşma ve Protokol Adı	İmza Tarihi / Tarihi
Hava Ulaştırması Anlaşması	22.07.1947
Ticaret ve Ödeme Anlaşması	07.11.1953
Uluslararası Karayolu Nakliyatına Dair Anlaşma	16.11.1970
Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması	20.01.2000
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	20.01.2000
Çevrenin Korunmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası	20.01.2000
Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç ile Mücadelede İşbirliği Anlaşması	20.01.2000
Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması	04.02.2000
Gümrük Suçlarının Men'i, Takibi ve Gümrük Suçlarıyla Mücadele Hakkında Karşılıklı İdari Yardım ve İşbirliği Anlaşması	04.02.2000
Ekonomik İşbirliği Anlaşması	04.02.2000
Kültürel İşbirliği Anlaşması	04.02.2000
Deniz Taşımacılığı Anlaşması	04.02.2000
Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü	22.06.2000
Türk-Yunan KEK I. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	13.02.2002
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	02.12.2003
Türk-Yunan KEK II. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	13.03.2003
Standardizasyon, Uygunluk Değerlendirmesi ve Test alanında İşbirliği Anlaşması	30.06.2005
Sağlık İşbirliği Anlaşması	28.09.2005
Türk-Yunan KEK III. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	19.02.2007
Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) İlk Toplantısı (Atina)	14-15.05.2010
Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Ortak Deklerasyon	14.05.2010
Türk-Yunan KEK IV. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	25.10.2010
Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) İkinci Toplantısı (İstanbul)	04.03.2013
Türk-Yunan İş Forumu (İstanbul)	04.03.2013
Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı	2-3.07.2013
Türkiye Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (Atina)	5-6.12.2014
Türkiye Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (İzmir)	08.03.2016

Her iki ülkenin Başbakanlarının eşbaşkanlığında YDİK toplantılarının ilki, 2010 yılında Atina/Yunanistan'da, dördüncüsü ise 2016 yılında İzmir/Türkiye'de yapılmıştır. YDİK toplantıları ile eş zamanlı Türk-Yunan iş insanlarını bir araya getiren İş Forumları gerçekleştirilmiştir.²⁶ T.C. Atina Büyükelçiliği Portalı'ndaki bilgilere göre, YDİK, çalışma ziyareti, istikşafi temaslar, uluslararası örgütlerce düzenlenen toplantılar vesilesiyle 2010-2019 yılları arasında da üst düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler arasında dönemin T.C. Cumhurbaşkanı'nın 7-8 Aralık 2017 tarihlerinde Atina ve Gümülcine'yi kapsayan bir program çerçevesinde Yunanistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaret, iki ülke arasında Devlet Başkanı düzeyinde 1952 yılından beri yapılan ilk resmi ziyaret özelliğini taşımaktadır.²⁷

İkili Ekonomik ve Ticari İlişkilerdeki Gelişmeler

T.C. Dışişleri Bakanlığınca 1999 yılı Eylül ayında yapılan bir çalışma ile Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan münhasıran ekonomik nitelikli tek anlaşmanın 7 Kasım 1953 tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşması (bknz. Tablo 1) olduğu, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması imzalanmasına yönelik Türkiye tarafından 1990 yılında sunulan taslağa Yunan tarafınca cevap dahi verilmediği, Deniz Taşımacılığı Anlaşması'nın ilk taslaklarının 1988 yılında teati edilmesine rağmen sonuçlandırılmadığı tespit edilmiştir.²⁸ Bu bağlamda, ekonomi ve ticaret konularına ilişkin anlaşmaların sayısının 2000'li yıllar itibariyle artması, 1999 yılında başlayan yakınlaşmanın bir sonucu olarak dikkat çekicidir.

1999 yılında Türkiye ve Yunanistan arasındaki yakınlaşma ile Türkiye tarafından 2000 yılından itibaren uygulamaya konulan Komşu ve Çevre Ülkelerle Yönelik İhracat Stratejisi'nin aynı döneme rastlaması, iki ülke arasında dış ticarete yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Söz konusu strateji kapsamında Türkiye ile arasında geçiş zorluğu olmayan ve başka bir ülke üzerinden geçmeksizin doğrudan kara ve/veya yakın deniz bağlantısı vasıtasıyla Türkiye ile ortak sınıra sahip ülkelerin ifade edildiği "Komşu Ülkeler / Ön Hat Ülkeleri" gruba giren ülkeler arasında sayılan Yunanistan'da²⁹ düzenlenen fuar ve sergilere Türkiye tarafından milli düzeyde katılım sağlanmış, Yunanistan'dan Türkiye'ye Yunanlı iş insanlarından oluşan alım heyetleri getirilmiş, Yunanistan'a Türk iş insanlarından müteşekkil ticaret heyetleri organize edilmeye başlanmış ve bazı fuarların açılışına ve ticaret heyetlerin başkanlığına (örneğin 22-24 Nisan 2004 tarihleri arasında Yunanistan'a yönelik olarak düzenlenen Türk Ticaret Heyeti) Türkiye'den Bakan düzeyinde katılım sağlanmıştır.

2004 yılındaki Türk Ticaret Heyeti konulu ziyarette, dönemin dış ticareten sorumlu T.C. Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen, müsteşarlığı döneminde³⁰ başlatılan Komşu ve Çevre Ülkelerle Yönelik İhracat Stratejisi sayesinde o dönemde iki ülke arasında 600 milyon Amerikan doları olan ticaret hacminin hızlı bir şekilde artarak 2003 yılında 1,3 milyar Amerikan dolarına ulaştığını vurgulamış, muhatabı Yunanistan Maliye Bakanı Yorgo Alogoskufis ise iki ülke arasında ticareti kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapacaklarını hatta Türkiye'nin Ortak

²⁶ T.C. Atina Büyükelçiliği Portalı, *op.cit.*, 2019.

²⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri*, 2020, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (02.01.2020).

²⁸ K. Eryalçın, *op.cit.*, 2003.

²⁹ Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticareti Geliştirme Stratejisi'nin esasları, amacı, araçları, hedefleri ve kapsadığı ülkeler için bakınız. Hüsamettin Kılıçkaya, 'Komşu ve Çevre Ülkeler İle Ticareti Geliştirme Stratejisi', *Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı XV, Kasım 2004, (çevrimiçi), (<http://www.mfa.gov.tr/komsu-ve-cevre-ulkeler-ile-ticareti-gelistirme-stratejisi.tr.mfa>) (16.07.2019)

³⁰ Tüzmen, 1999-2001 yılları arasında Dış Ticaret Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur.

Pazar'a (AB) girmesini kolaylaştırmak istediklerini ifade etmiştir.³¹ Ayrıca 8-10 Aralık 2006 tarihlerinde Rodos'a gerçekleştirdiği ziyarette, Rodos Türk İhraç Ürünleri Fuarı'nın açılışını gerçekleştiren ve ikili temaslarda bulunan Kürşad Tüzmen, Türk-Yunan ekonomik işbirliğinin artık ticaretin ötesine geçtiğini, Ankara ve Atina'nın dışına taşıdığını belirterek geleceğe artık daha güvenle ve cesur baktıklarını ifade etmiştir.³²

Yakınlaşma sürecinde, Türkiye ile Yunanistan arasında 4 Şubat 2000 tarihinde Atina'da imzalanan "Ekonomik İşbirliği Anlaşması", 25 Kasım 2001 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede oluşturulan ve iki ülke ticari ve ekonomik ilişkilerinin bir bütün olarak ele alındığı KEK toplantıları, Tablo 1'den de görüldüğü üzere 2000 ile 2010 yılları arasında düzenli olarak yapılmıştır. KEK toplantılarının yanısıra ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik kalıcı işbirliği imkânlarının özel sektör temsilcileri tarafından görüşüldüğü Türk-Yunan İş Konseyi toplantıları ve faaliyetleri de 1999 yılında başlayan diyalog çerçevesinde ivme kazanmıştır.³³ Yunanistan'ın TÜSİAD'ı benzetmesinin yapılabileceği SEV ile DEİK arasında yeni işbirliği imkânları için fırsatlar oluşturulmaya başlanmıştır. SEV'in Türkiye'deki TÜSİAD benzeri bir yapılanmaya sahip olması ve Yunan iş dünyasında önemli bir yer edinmiş olması dikkate alındığında iki ülkenin iş konseyleri bu tarihten itibaren ekonomik ilişkilerin artırılmasında daha aktif rol almaya başlamışlardır.

YDİK toplantıları ile eş zamanlı olarak DEİK ve SEV organizasyonu ile Türk-Yunan iş insanlarını bir araya getiren İş Forumları düzenlenmiştir. Türkiye-Yunanistan İş Forumu son toplantısı, YDİK 4. Dönem Toplantısı vesilesiyle 8 Mart 2016 tarihinde İzmir'de gerçekleştirilmiştir.³⁴ DEİK ve SEV, Türkiye-Yunanistan İş Konseyi üzerinden belli aralıklarla (2019 yılı Mart ve Ocak aylarındaki Yunanistan ziyaretleri örneklerinde olduğu gibi) iş insanlarından müteşekkil heyet ziyaretleri ile ikili iş görüşmeleri organizasyonları yaparak ikili ticari ve ekonomik fırsatları daha da geliştirmeye çaba göstermektedirler.³⁵

Yunan-Türk Ticaret Odası ile İzmir Ticaret Odasının organizasyonunda ilki 1998 yılında Yunanistan'ın Midilli Adasında, daha sonra sırasıyla İzmir, Samos Adası, Bodrum - Kos, Girit Adası ve Atina'da gerçekleştirilen Türkiye Ege Kıyıları-Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirveleri, 1998-2010 yılları arasında her iki taraftan çok sayıda iş insanının katılımıyla düzenli olarak her yıl yapılmış ve bu zirvelere başta Dışişleri Bakanları olmak üzere iki ülkeden üst düzey yetkililer katılım sağlamıştır. Yedincisi 16-19 Kasım 2006 tarihlerinde Marmaris ve Rodos'ta gerçekleştirilen Türkiye Ege Kıyıları-Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirvesi öncesi atılan en önemli adımlardan birisi, Kıbrıs'taki Türk ve Rum iş insanlarını temsil eden ticaret odalarının da bu zirveye davet edilmesidir. Her ne kadar programlarındaki uyumsuzluk nedeniyle Kıbrıs'taki Türk ve Rum iş insanlarının katılımları gerçekleşmemiş olsa da bahse konu davet, iki taraftaki iş insanlarının bir araya gelmesinin Zirve gündemine alınması açısından önemli olarak değerlendirilmiştir.³⁶

2004 yılında dönemin T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Yunanistan'ı ziyareti ve müteakib olarak 2008 yılında dönemin Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in Türkiye'yi ziyareti

³¹ Hürriyet Gazetesi, 'Bakan Tüzmen Yunanistan'da', 22 Nisan 2004, (çevrimiçi), http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/bakan-tuzmen-yunanistan-da_ID486794/, (05.10.2019).

³² Hürriyet Gazetesi, 'Bakan Tüzmen Rodos'ta', 9 Aralık 2006, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-tuzmen-rodosta-5583933>, (05.10.2019).

³³ Türk-Yunan İş Konseyi'nin 8. ortak toplantısı 30 Haziran- 1 Temmuz 2005 tarihinde Atina'da, 9. ortak toplantısı 13 Nisan 2006 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Son ortak toplantı ise, 23-24 Kasım 2006 tarihlerinde dönemin iki ülke Dışişleri Bakanlarının katılımı ile Atina'da yapılmıştır.

³⁴ DEİK, *Türkiye-Yunanistan İş Forumu Sonuç Raporu*, 8 Mart 2016, (çevrimiçi), <https://www.deik.org.tr/uploads/yunanistan-rapor.pdf>, (05.01.2020).

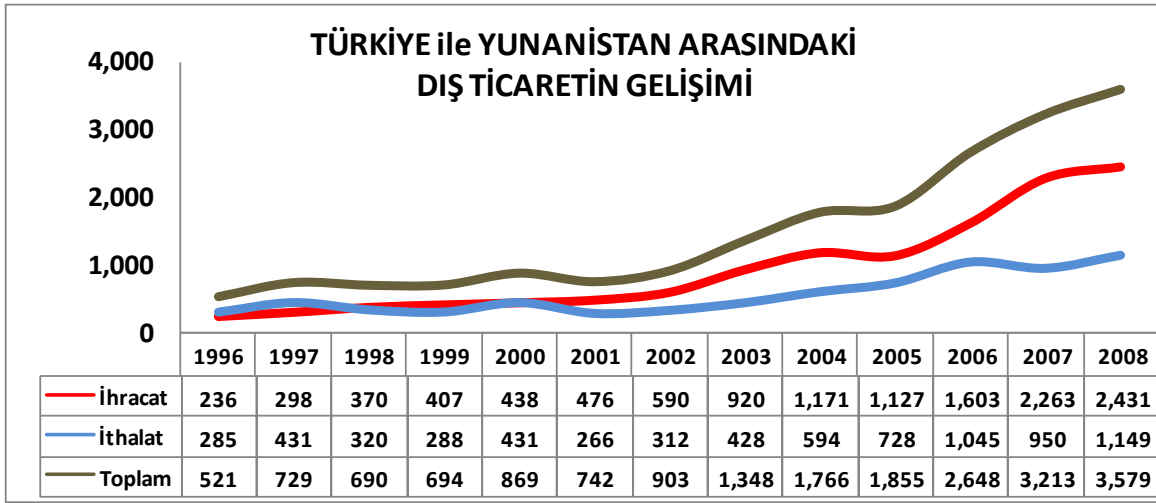
³⁵ DEİK, *Türkiye-Yunanistan İş Konseyi - Raporlar*, 2019, (çevrimiçi), <https://www.deik.org.tr/turkiye-avrupa-is-konseyleri-turkiye-yunanistan-is-konseyi?pm=&sm=raporlar>, (05.01.2020).

³⁶ T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *op.cit.*, 2009, ss. 102-103.

hem siyasi hem sembolik olarak karşılıklı ekonomik ilişkilerin gelişmesi açısından önem arz etmiştir.³⁷ Siyasi liderler ve iş çevrelerinin çatı kuruluşları arasındaki yakınlaşma, bireysel düzeyde de kendini göstermiş ve 2005 yılında Türk firması ENKA ile Yunan firması AKTOR bir konsorsiyum oluşturarak Umman Sultanlığı'nın tarihindeki en büyük yapı projesi olan 15 milyar Amerikan doları değerindeki "Blue City" projesinin yaklaşık 2 milyar Amerikan dolarlık kısmını üstlenmiştir.³⁸

Yukarıda bahsedilen tüm bu gelişmeler neticesinde (Grafik 1 ve Tablo 2'den de görüldüğü üzere) 1999 yılında iki ülke arasında 694 milyon Amerikan doları olan toplam dış ticaret hacmi, 2008 sonu itibariyle 5 kat artarak 3,6 milyar Amerikan dolarına yükselmiştir. 1999 – 2008 döneminde Yunanistan'a Türkiye'nin yaptığı ihracattaki artış %600 olmuş ve 2008 yılı sonunda Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatı 2,4 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1: Türkiye-Yunanistan Arasındaki Dış Ticaretin Gelişimi, 1996-2008, milyon\$ (Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu)

Tablo 2'den de görüldüğü üzere, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ticarete 1999-2009 yılları arasında Türkiye lehine bir süreç devam etmiştir. Bu dönemde, kronik olarak Yunanistan'ın aleyhine olan dış ticaret açığı ile devam eden ikili ticarete, dış ticaret açığı zaman zaman biraz daralarak zaman zaman da artarak gerçekleşmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında Türkiye'nin dış ticaret fazlası, 1 milyar Amerikan dolarını fazlasıyla aşmıştır. Türkiye'nin Yunanistan'dan ithalatı, 1999 yılında 288 milyon Amerikan doları iken bu rakam 1999 – 2008 yılları arası yaklaşık 4 kat artarak 2008 yılında 1,15 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir.

³⁷ D. Tsarouhas, *op.cit.*, 2009, s. 46.

³⁸ Hürriyet Gazetesi, 'Enka dev ihale kazandı', 6 Ocak 2006, (çevrimiçi), http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/enka-dev-ihale-kazandi_ID548287/, (05.11.2019).

Tablo 2: Türkiye (TR) - Yunanistan Dış Ticareti, 1996-2018, milyon \$, % (Kaynak: TÜİK Portalı, Temel İstatistikler)

Yıl	TR'nin Yunanistan'a İhracatı (milyon \$)	İhracat Değişim (%)	TR'nin Genel İhracatına Oranı (%)	TR'nin Yunanistan'dan İthalatı (milyon \$)	İthalat Değişim (%)	TR'nin Genel İthalatına Oranı (%)	Hacim (milyon \$)	Denge (milyon \$)
1996	236	...	1,02	285	...	0,65	521	-48
1997	298	26,1	1,14	431	51,2	0,89	729	-133
1998	370	24,1	1,37	320	-25,8	0,70	690	50
1999	407	9,9	1,53	288	-10,1	0,71	694	119
2000	438	7,6	1,58	431	49,8	0,79	869	7
2001	476	8,8	1,52	266	-38,2	0,64	742	210
2002	590	24,0	1,64	312	17,4	0,61	903	278
2003	920	55,9	1,95	428	36,9	0,62	1.348	493
2004	1.171	27,2	1,85	594	39,0	0,61	1.766	577
2005	1.127	-3,8	1,53	728	22,5	0,62	1.855	399
2006	1.603	42,2	1,87	1.045	43,6	0,75	2.648	557
2007	2.263	41,2	2,11	950	-9,1	0,56	3.213	1.312
2008	2.430	7,4	1,84	1.151	21,1	0,57	3.581	1.279
2009	1.634	-32,7	1,60	1.131	-1,7	0,80	2.765	503
2010	1.456	-10,9	1,28	1.542	36,3	0,83	2.997	-86
2011	1.553	6,7	1,15	2.569	66,6	1,07	4.122	-1.016
2012	1.401	-9,8	0,92	3.540	37,8	1,50	4.941	-2.139
2013	1.437	2,6	0,95	4.206	18,8	1,67	5.643	-2.769
2014	1.537	6,9	0,97	4.044	-3,9	1,67	5.580	-2.507
2015	1.401	-8,9	0,97	1.861	-54,0	0,90	3.262	-460
2016	1.427	1,9	1,00	1.215	-34,7	0,61	2.642	213
2017	1.663	16,5	1,06	1.896	56,1	0,81	3.559	-233
2018	2.087	25,5	1,24	2.135	12,6	0,96	4.222	-48

2008-2009 yıllarındaki küresel ekonomik krizin bir sonucu olarak dünya ticaretindeki daralmanın Türkiye- Yunanistan dış ticaretine de yansıdığı görülmektedir. Türkiye'nin Yunanistan ile olan dış ticaret hacmi, 2008 yılında 3,6 milyar Amerikan doları seviyesinde iken küresel ekonomik krizi takip eden 2009 ve 2010 yılları arasında 3 milyar Amerikan doları seviyesine gerilemiştir. 2008 yılında Yunanistan'daki ekonomik kriz sonrası Türkiye'nin bu

ülkeye olan ihracatı 2009 yılında bir önceki yıla göre ciddi bir oranda (%33) azalmıştır. Kriz sonrası toparlanma ile iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2013 yılında 5,64 milyar Amerikan doları ile tarihteki en yüksek seviyeye ulaşmış, 2014 yılında da hemen hemen aynı seviyede bir ikili ticaret hacmi (5,58 milyar Amerikan doları) gerçekleşmiştir.

2015 yılında ikili ticaret hacmi 3,2 milyar Amerikan dolarına, 2016 yılında ise 2,6 milyar Amerikan dolarına gerilemiştir. İkili ticaret hacmindeki bu azalışta, Türkiye'nin Yunanistan'dan 2015 yılında gerçekleştirdiği ithalatın 2014 yılı ithalatına göre %54 oranında gerilemesinin etkisi olmuştur. Bu %54 oranındaki gerileme, Yunanistan'dan Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünler arasında ilk sırada yer alan taş kömürü katranı ve ham petrolden ürünlerin (mineral yakıtlar) değer bazında ithalatının 2015 yılında 2014 yılına göre %66 oranında düşmesinden kaynaklanmıştır. Bu düşüşün temel nedenleri, petrol fiyatlarındaki düşüş yanı sıra Türkiye'nin Yunanistan'dan ithal ettiği petrol ürünlerinin miktarındaki azalmadır.³⁹ 2016 yılında da mezkur etkenler ile Türkiye'nin Yunanistan'dan ithalatı, bir önceki yıla göre %34,7'lik bir azalış kaydetmiş ve buna paralel olarak 2016 yılında ikili ticaret hacmi 2,6 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir.

2010- 2018 yılları arasında (2016 yılı hariç) Türkiye-Yunanistan arasındaki ticaret dengesi 1999-2009 yılları aksine Yunanistan lehinedir. 2018 yılında iki ülke arasındaki ticaret dengeli bir seyir izlemiş, bu yılda Türkiye'nin Yunanistan'a olan ihracatı, bir önceki yıla göre %25,5 oranında artışla 2,087 milyar Amerikan doları, Yunanistan'dan ithalatı ise bir önceki yıla göre %12,6'lık artışla 2,135 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin tüm ülkelere yaptığı ihracat dikkate alındığında Yunanistan, 1999 yılında %1,53'lük pay ile 13. sırada, 2008 yılında %1,84'lük pay ile 13. sırada ve 2018 yılında %1,24'lük pay ile 28. sıradadır. 1999-2009 yılları arasında artan yakınlaşma sonucu bu pay, 2008 yılı sonu itibarıyla %1,84'e yükselmiş olmakla birlikte Yunanistan, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasındaki sıralamasını korumuştur.⁴⁰ Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler sıralaması incelendiğinde ise Yunanistan, Türkiye'nin tüm dünyadan yaptığı ithalatta 1999 yılında %0,7'lik pay ile 28. sırada, 2008 yılında %0,57'lik pay ile 37. sırada ve 2018 yılında %0,6'lık pay ile 28. sıradadır.⁴¹

Konu Yunanistan açısından incelendiğinde, Türkiye'nin Yunanistan için önemli bir dış ticaret partneri olduğu görülmektedir. Yunanistan'ın tüm ülkelere yaptığı ihracat dikkate alındığında Türkiye, 2001 yılında %3,4'lük pay ile 10. sırada, 2008 yılında %4,26'lık pay ile 7. sırada ve 2018 yılında (Yunanistan'ın toplam 40 milyar Amerikan doları ihracatı içinde) %6'lık pay ile Almanya ve İtalya'dan sonra 3. sıradadır. Yunanistan'ın tüm ülkelere yaptığı ithalat dikkate alındığında ise Türkiye, 2001 yılında %3,35'lik pay ile 15. sırada, 2008 yılında %3,5'lik pay ile 12. sırada ve 2018 yılında (Yunanistan'ın toplam 65 milyar Amerikan doları ithalatı içinde) %3,6'lık pay ile 9. sıradadır. AB içi ticaret, değerlendirme dışı bırakıldığında 2018 yılında Türkiye'nin Yunanistan'ın ithalatındaki yeri dördüncülük ve ihracatındaki yeri ise birincilik olmuştur.⁴²

Yakınlaşma ve gelişmeler neticesinde Yunanistan pazarında Türk ürünlerine yönelik ön yargının da ilişkilere paralel olarak azaldığı tespit edilmiş, fiyat, kalite ve standartların uygun olması durumunda Yunan tüketicisinin Türk ürünlerini tercih ettiği gözlemlenmiştir.⁴³ Ancak

³⁹ TÜİK Portalı, *Temel İstatistikler*, (çevrimiçi), www.tuik.gov.tr, (08.12.2019) (kendi hesaplamalarım)

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² ITC TradeMap, *Trade Statistics for International Business Development*, (çevrimiçi), www.trademap.org (10.12.2019) (kendi hesaplamalarım)

⁴³ T.C. Ekonomi Bakanlığı Atina Ticaret Müşavirliği, *Yunanistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*, 2017, ss. 51-53., (çevrimiçi), <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43355c7495406a227726/%C3%9Cİke%20Raporu%202017.pdf>, (06.10.2019).

özellikle 2009 yılından itibaren kendini gösteren Yunanistan'daki ekonomik kriz, 2015 yılı sonrasında iyice ağırlaşmış ve Türk-Yunan iş dünyası arasındaki ticari ilişkileri de olumsuz etkilemeye başlamıştır. Yunan iş insanları bu dönemde Türk meslektaşlarına ödeme yapmakta güçlük çekmişlerdir.⁴⁴

Karşılıklı Doğrudan Yatırımlardaki Gelişmeler

Yukarıda kısaca değinilen dış ticaret atmosferi maalesef karşılıklı yatırım boyutunda her iki ülkede eşit şartlarda bir gelişmeye yol açmamış, Türk ve Yunanlı iş insanlarının yatırım yapmak için heyecanlı ve istekli girişimleri tek taraflı kalmışsa da iki ülke arasında 2000 yılında imzalanan ve 2001 yılında yürürlüğe giren Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ile 2003 yılında imzalanan ve 2004 yılında yürürlüğe giren Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması 1999 yılında başlayan yakınlaşmayı artırıcı bir unsur olmuştur.

1999 yılı sonrası, Türkiye'de yatırım yapan Yunan şirketlerinin sayısında ve yapılan yatırımlarda önemli artışlar olmuştur. Aşağıdaki Tablo 3'ten de görüldüğü üzere, 2002- 2018 arasında Yunanistan'ın Türkiye'ye yaptığı doğrudan yatırımların toplam tutarı 6,9 milyar Amerikan dolarıdır. 6,9 milyar Amerikan doları tutarındaki toplam yatırımın 5,15 milyar Amerikan doları, 2006 ve 2007 yıllarında Yunanistan'dan Türkiye'deki bankacılık sektörüne yönelik sermaye girişidir. Türkiye'de Yunan sermayeli firmaların yatırımların büyük bölümü bankacılık, alüminyum, metal ve şans oyunları sektörlerindedir.⁴⁵

Tablo 3: Türkiye – Yunanistan Arasındaki Yatırım İlişkileri, milyon \$, 2002-2018 (Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)

Yıl	Türkiye'nin Yunanistan'daki Doğrudan Yatırımları (milyon \$)	Yunanistan'ın Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (milyon \$)
2002	0	0
2003	0	24
2004	2	38
2005	1	11
2006	2	2.791
2007	0	2.360
2008	39	775
2009	0	59
2010	2	436
2011	0	111

⁴⁴ Ibid, s. 52.

⁴⁵ T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *op.cit.*, 2009, s. 33.

2012	21	58
2013	3	68
2014	11	52
2015	0	48
2016	1	0
2017	19	0
2018	20	8

2006 yılında Yunan Ulusal Bankası (NBG), Finansbank'ın çoğunluk hisselerini satın alarak Türkiye'de finans sektörüne girmiştir. Finansbank – NBG ortaklığında NBG tarafından Türkiye'ye yaklaşık 2,9 milyar Amerikan dolar tutarında bir sermaye transferi gerçekleşmiştir. Bu rakam, Yunanistan'ın tarihinde yurt dışına ihraç ettiği en büyük sermaye özelliği taşımaktadır. 1990'ların başından 2004 yılına kadar Türkiye'ye gelen Yunanistan yatırımlarının toplamının 500 milyon Amerikan doları olduğu⁴⁶ düşünüldüğünde bu rakam, 1999 sonrası Yunanistan'ın Türkiye üzerine politikalarının ekonomik anlamda farklılaştığının önemli bir kanıtıdır. Bazı Yunan akademisyenlerin iddialarına göre NBG'nin bu yatırımı, bu tarihten sonra Türkiye'ye yatırım yapan 53 Yunanlı firmanın yatırım kararını da etkilemiştir.⁴⁷ 2008 yılında Finansbank'ın %9,7 hissesini 697 milyon Amerikan doları karşılığı satın alan ve bu satın alma işlemi ile bankanın tamamına sahip olan NBG tarafından Türkiye'ye yapılan sermaye transferi, 2008 yılında Yunanistan kaynaklı toplam 775 milyon Amerikan doları tutarındaki doğrudan yatırım girişleri içerisinde %86'lık payı ile belirleyici olmuştur. Ancak NBG, Avrupa Merkez Bankası'nın stres testlerinde belirlenen sermaye açığını kapatmak için ⁴⁸ Finansbank'ın %99.81 hissesini Katar Ulusal Bankası'na (QNB) 2016 yılında satmak zorunda kalmıştır.⁴⁹

NBG'den sonra, Türk bankacılık sektöründeki bir başka Yunan menşeli sermaye girişi, EFG Eurobank'ın Tekfenbank'ı satın almasıdır. 2006 yılında Yunanistan'ın üçüncü büyük bankası olan EFG Eurobank, 142 milyon Avro (180 milyon Amerikan doları) karşılığında Türkiye'nin en büyük 23. bankası olan Tekfenbank'ın % 70'ini satın almıştır.⁵⁰ Yeni ismi Eurobank Tekfen olan banka'daki %70 olan hissesini EFG Eurobank, 2012 yılında Kuveyt sermayeli Burgan Bank'a satarak Türkiye'deki ortaklığından ayrılmıştır.⁵¹ Yunanistan'dan Türkiye'ye bankacılık alanında yapılması planlanan bir başka yatırım ise 2007 yılında Yunanlı Alpha Bank'ın Alternatifbank'ın %50 hissesini satın alma girişimidir ki bu satın alma, Türkiye'nin milli güvenlik kaygıları sebebiyle (Alpha Yönetim Kurulu üyeleri arasında 1999-2004 yılları arasında Yunanistan Gizli Servisi'nin en tepesinde görev alan Pavlos Apostolides'un bulunduğu T.C. Milli İstihbarat

⁴⁶ D. Tsarouhas, *op.cit.*, 2009, s. 47.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Bloomberg HT, 'Finansbank'ın eski sahibinden bir satış daha', 12 Aralık 2017, (çevrimiçi), <https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1740120-finansbank-in-eski-sahibinden-bir-satis-daha>, (07.01.2020).

⁴⁹ NTV, 'Katarlıların Finansbank'ı satın alma süreci tamamlandı, 15 Haziran 2016, (çevrimiçi), https://www.ntv.com.tr/ekonomi/katarlilarin-finansbanki-satin-alma-sureci-tamamlandi,m04PYmbo4ECp_p1DYDTX8A, (07.01.2020).

⁵⁰ T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *op.cit.*, 2009, s. 95.

⁵¹ Sabah Gazetesi, 'Eurobank Tekfen satıldı!', 22 Şubat 2012, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2012/02/22/eurobank-tekfen-satildi>, (07.01.2020).

Teşkilatı'nca öğrenilmesi ve rapor edilmesi)⁵² Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) tarafından kabul edilmemiştir.⁵³

Türkiye'deki Milli Piyango'nun özelleştirilmesinde talipli olarak adı geçen Avrupa'nın en büyük şans oyunları şirketlerinden Atina merkezli Intralot şirketi,⁵⁴ 2001 yılında kurduğu Inteltek ünvanlı şirket ile Türkiye'de şans oyunları alanında faaliyet göstermektedir. 2009 yılı başında aynı zamanda Yunan Milli Havayolunu da satın alan Marfin Invest Grup, Şafak hastanelerinin hisselerini alarak Türkiye'de yatırım yapmıştır.⁵⁵ 2002-2007 yılları arası dikkate alındığında, Yunanistan, Türkiye'ye gelen toplam doğrudan yatırımlarda Hollanda ve ABD'den sonra üçüncü ülke konumuna yükselmiştir.⁵⁶ 2013 yılında, Yunan alüminyum firması ALUMIL, Has Metal ile Türkiye'de alüminyum işleme üzerine bir şirket kurmuştur.⁵⁷

Diğer yandan T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği'nce 2009 yılında hazırlanan bir raporda, coğrafyadan fazla uzaklaşmadan AB üyesi Romanya ve Bulgaristan örneklerine bakıldığında sırasıyla bu iki ülkede 15 bin ve 5 bin civarında Türk iş insanının bulunduğu ve Romanya'daki Türk sermayeli şirket sayısının 10 bine yaklaştığı bilgisi paylaşılarak Yunanistan'da faaliyet gösteren Türk şirketi sayısının çok az ve yaklaşık 10 adet olduğundan bahsedilmektedir.⁵⁸ Yine aynı Ticaret Müşavirliğince hazırlanan 2017 tarihli Rapor'da, Müşavirliğe kayıtlı Yunanistan'da 38 Türk sermayeli şirket ve işletmenin bulunduğu bahisle bu noktada temel sorunun diğer bir ifadeyle Türk vatandaşlarının Yunanistan'da yatırım yapmalarının önündeki en büyük engelin oturma izinlerinin verilmesi sırasında karşılaşılan problemler olduğu ifade edilmektedir.⁵⁹ Atina ve Gümölcine'de şube açmak için çalışmalarını başlatan Ziraat Bankası'nın Türk personeline dahi oturma izni uzun zaman sonra verilmiştir.

Yunan akademisyenlere göre ise Türkiye'nin Yunanistan'daki yatırımlarının düşüklüğünün sebebi, Türk girişimcilerin yatırımda (işgücü, vs.) maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkeleri tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.⁶⁰ Bir diğer sebep de Yunanistan ekonomisindeki istikrarsızlık da yabancı yatırımcıları olumsuz etkileyen önemli bir faktördür.⁶¹ Örneğin, 2006 yılında Yunanistan'da mağaza açarak 2006-2009 yılları arasında çok kârlı bir ticaret yaptıklarını ifade eden bazı Türk hazır giyim markaları, 2008 yılı ekonomik krizinden çok olumsuz etkilenen Yunanistan'da, bu kriz ile birlikte mağazalarını kapatmak zorunda kalmıştır.⁶² Diğer taraftan Invest Greece isimli Yunan kamu kuruluşunun web sayfasındaki bir

⁵² Stelyo Berberakis, 'Casus Yunan istihbaratının başıymış', Sabah Gazetesi, 10 Ağustos 2007, (çevrimiçi), https://www.sabah.com.tr/yazarlar/berberakis/2007/08/10/casus_yunan_istihbaratinin_basiymis, (07.01.2020).

⁵³ Hürriyet Gazetesi, 'FT: Alpha Bank Türkiye'den vazgeçmeyecek', 10 Ağustos 2007, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ft-alpha-bank-turkiyeden-vazgecmeyecek-7062201>, (07.01.2020).

⁵⁴ Borsa Gündem, 'Intralot, Milli Piyango ve Türkiye Jokey Kulübü'ne talip', 24 Mayıs 2017, (çevrimiçi), <https://www.borsagundem.com/anlik-borsa-haberleri/20170524092601>, (07.01.2020).

⁵⁵ T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *op.cit.*, 2009, s. 95.

⁵⁶ TCMB Portalı, *Ödemeler Dengesi İstatistikleri*, (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/>) (08.01.2020)

⁵⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı Atina Ticaret Müşavirliği, *op.cit.*, 2017, s. 34.

⁵⁸ T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *op.cit.*, 2009, s. 95.

⁵⁹ T.C. Ekonomi Bakanlığı Atina Ticaret Müşavirliği, *op.cit.*, 2017, s. 33.

⁶⁰ D. Tsarouhas, *op.cit.*, 2009, s. 48.

⁶¹ Dimitris Tsarouhas & Nüve Yazgan, 'Trade, non-state actors and conflict: evidence from Greece and Turkey', *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 31, 2018 - Issue 3-4, DOI: 10.1080/09557571.2018.1501346, 21 December 2018, s. 12.

⁶² Habertürk, 'Yunanistan bitmiş, terkedeceğim', 24 Mart 2010, (çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/502805-yunanistan-bitmis-terk-edecegim>, (09.01.2020).

değerlendirmede, Yunanistan'daki Türk yatırımlarının⁶³ son yıllarda hem büyüklük hem de sayı olarak bir artış gösterdiği belirtilmektedir.⁶⁴ Yunanistan'daki belli başlı Türk yatırımları, bankacılık, otel ve marina işletmesi,⁶⁵ otomotiv yedek parça, ambalaj⁶⁶ ve plastik⁶⁷ sektörlerindedir. Türkiye'den Yunanistan'a yapılan en büyük yatırım 2008 yılında 18 milyon Avro ile Ziraat Bankası⁶⁸ tarafından yapılmıştır. Tablo 3'ten de görüldüğü üzere, 2002- 2018 arasında Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı doğrudan yatırımın toplam tutarı 119 milyon Amerikan dolarıdır. T.C. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'nin Yunanistan'daki yatırımları diğer Avrupa ülkeleri üzerinden yapılan yatırımlarla birlikte yaklaşık 500 milyon Amerikan doları düzeyindedir. Türk iş insanları son dönemde yat limanı ve liman işletmesi gibi alanlar başta olmak üzere, Yunanistan'da açılan ihaleler ve özelleştirme programları ile Yunan şirketlerle ortaklıklar ihdas etmeye ilgi göstermektedir.⁶⁹

Turizm Alanındaki Gelişmeler

İki ülke arasında, bu alandaki işbirliğini geliştirmek amacıyla 2000 yılında Turizm İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Her iki ülkenin ekonomisine olumlu katkısı olan turizm sektöründe gerek iki ülkeden temsilcilerden oluşan turizm çalışma grubu gerekse turizm forumlarında işbirliği konuları düzenli ve ayrıntılı olarak ele alınmış ve belli aralıklarla Türk-Yunan Turizm Forumları yapılagelmiştir. Özellikle İzmir ve Selanik arasında belediye, ticaret odaları ve sivil toplum kuruluşları arasında geliştirilen ilişkiler, turizm sektöründeki olumlu gelişmelere katkı sağlamıştır.⁷⁰

2008 yılındaki ekonomik kriz sonrası tatil fiyatları Yunan vatandaşları için daha önemli bir kriter haline geldiğinden vatandaşların, Avro bölgesindeki destinasyonlar yerine Türkiye ve Bulgaristan gibi Avro bölgesi dışında kalan, yakın ve görece ucuz destinasyonları tercih etmeye başlamış olmaları, Türkiye'ye Yunanistan'dan gelen turist sayısını artırmıştır.⁷¹

⁶³ Yunanistan'da mukim Türk şirketleri : T.C. Ziraat Bankası , Doğu Holding A.Ş., Koton Mağazacılık A.Ş., Arkas Denizcilik ve Nakliyat A.Ş., Gimaş Uluslararası Kumanyacılık, Entes Elektronik, Boydak Dış Ticaret A.Ş., Çilek Mobilya, Ekol Lojistik A.Ş. , Test Tüm Elektronik San. ve Tic. A.Ş, Güllüoğlu, Atıkan Grup Otogaz Sistemleri, Kartonsan Pak Holding, Atiker, Artemis Hamam, EHM Mağazacılık San. Tic A.Ş., Habaş Sınai ve Tıbbi Gazlar İstihsal Endüstri A.Ş., KRT Kuyumculuk A.Ş., Çukurova Holding, Lassa Brisa , Ülker , Petlas Starmaxx, Enkomak , Polisan Holding ve Enkomak (bkz. Invest Greece Portalı)

⁶⁴ Kostantin Kaini Arslanoglou, Yunanistan'da Türk Yatırımları, *Invest Greece Portalı*, 12 Şubat 2015, (çevrimiçi), <https://investgreece.gr/index.php/investing-blog/atina-rehberi/item/4278-yunanistan-daki-turk-yatirimlari>, (08.01.2020)

⁶⁵ 2013 yılında Yunanistan'ın en değerli arazisinde kurulu bulunan Astir Palace Resort Hotel, Doğu grubunun hissedarı bulunduğu AGC Equity Partners'in kontrolündeki Arap Jermyn Street Real Estate Fund şirketine satılmıştır. Ayrıca Doğu Grup, Atina'daki Flisvos Marinası, Pire'deki Zea Marinası, Lefkada adasındaki Lefkas Marinası ve Korfu adasındaki Gouvias Marinası'nın işletmesini almıştır. Setur Marina da Midilli Marinası'nın işletmesini satın almıştır. 2016 yılında, Atina'daki Hilton Oteli'nin çoğunluk hissesini, Doğu Grubu ve Yunan Tourism Enterprises of Messinia S.A. firmasından oluşan konsorsiyum satın almıştır.

⁶⁶ 2012 yılında karton ve ambalaj kağıdı üretimi yapan Selanik merkezli Mel Paper SA firmasını Pak Holding satın almıştır.

⁶⁷ 2013 yılında Polisan firması, Arteni Hellas A.E firmasının Volos'taki üretim tesisi Polietilen Tereftalat (PET) fabrikasını satın almıştır.

⁶⁸ Yunanistan'daki Ziraat Bankası'nın Atina, Gümölcine, İskeçe ve Rodos Şubeleri vardır.

⁶⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri*, 2020, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (02.01.2020).

⁷⁰ D. Tsarouhas & N. Yazgan, *op.cit.*, 2018, ss. 14-15.

⁷¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atina Kültür ve Tanıtma Müşavirliği, *Pazar Raporu*, Nisan 2018, s. 1., (çevrimiçi), <https://tanitma.ktb.gov.tr/Eklenti/59124,yunanistanpazarraporu2018pdf.pdf?0>, (06.12.2019).

Türkiye, Yunanistan vatandaşlarına vize kolaylığı sağlamakta olup pasaport hamili Yunanistan vatandaşları 90 gün süreyle vizeden muaftır. Diğer taraftan Yunanistan'a seyahat edecek (diplomatik, hususi ve hizmet pasaport hamilleri hariç) T.C. vatandaşları Schengen vize rejimine göre vizeye tabi olsalar da Yunanistan, Türk turist çekmek için Türkiye kıyılarına yakın ve doğrudan deniz seferi bağlantısı bulunan Yunan adalarına seyahatlerde 2012 yılından beri kolaylaştırılmış vize prosedürü kapsamında limanlarında 15 gün süreli vize vermeye başlamıştır.⁷² Türkiye'den Yunanistan'a giden turist sayısındaki artışa önemli katkı sağlayan Yunanistan'ın 2012 yılında başlattığı ve Doğu Ege'de yer alan altı adayı kapsayan anılan sezonluk vize kolaylıkları uygulamasının her yıl yenilenmesi gerekmektedir.

Tablo 4'den de görüleceği üzere, 1999 yılındaki yakınlaşmayı takip eden yıllarda Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı son dönemlerde artmaya devam etmiş ve 2018 yılı itibarıyla her yıl yaklaşık 700 bin civarında kişi Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu sayı (2015 yılında 755 bin kişi), 2015 yılında 10,8 milyon olan Yunanistan'ın nüfusunun⁷³ yaklaşık %7'sidir. 1999-2018 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 5 kat artarken diğer yandan Türkiye'den Yunanistan'a giden turist sayısı 6 kat artmıştır.

Tablo 4: Türkiye-Yunanistan Turist Hareketleri, 1996-2008 (Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı)

	Yunanistan'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı	Türkiye'den Yunanistan'a Giden Turist Sayısı
1996	144.112	47.416
1997	170.547	44.741
1998	168.525	69.875
1999	146.871	80.502
2000	218.670	133.954
2001	197.258	114.354
2002	280.033	139.018
2003	393.517	170.019
2004	485.417	185.422
2005	584.840	141.380
2006	413.162	241.987
2007	447.950	305.666
2008	572.212	263.048

⁷² T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Yunanistan'a Seyahat Edecek Türk Vatandaşlarının Dikkatine*, 2020, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/yunanistan-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa>, (02.01.2020).

⁷³ World Bank Portalı, *Popular Indicators*, (<https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators#>), (15.12.2019) (kendi derlemelerim)

2009	616.489	277.540
2010	670.297	428.721
2011	702.017	345.653
2012	669.823	447.908
2013	703.168	598.936
2014	830.841	741.037
2015	755.414	898.919
2016	593.150	785.905
2017	623.705	921.262
2018	686.891	781.753

Turist sayısındaki artış iki ülke arasında uçak sefer sayılarının artmasını etkilemiştir ki havayolu şirketlerinin iki ülke arasında farklı güzergâhlarda gerçekleştirdikleri haftalık toplam sefer sayısı 90 civarındadır.⁷⁴ İki ülkenin öncelikli olarak geliştirmeye önem atfettiği işbirliği alanlarından ulaştırma sektöründeki gelişmeler⁷⁵ çerçevesinde son yıllarda karşılıklı artan turist sayılarının daha da yükseleceği değerlendirilmektedir.⁷⁶

İkili Askeri İlişkiler ve Askeri Harcamalardaki Gelişmeler

1952 yılından beri her ikisi de NATO üyesi olan iki ülkenin askeri ilişkileri, Soğuk Savaş Döneminde özellikle Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Harekâtı ile iyice gerginleşmiştir. 1999 yılında başlayan yakınlaşma süreci kendisini askeri ilişkiler alanında da göstermiş, 2000 yılı Haziran ayında gerçekleştirilen NATO tatbikatı esnasında Türk birlikleri bir Yunan generalin emrinde Mora Yarımadası'na (İ. Türkmen'in ifadesiyle) takdir toplayan bir çıkarma gerçekleştirmiş ve bu tatbikat esnasında olumsuz bir durum söz konusu olmamıştır.⁷⁷

Ortak operasyonların yanı sıra dönemin Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu, 5-6 Nisan 2001'de Türkiye'ye yapacağı ziyaret öncesinde, karşılıklı savunma harcamalarını azaltma önerisinde bulunmuştur. Ancak, bu önerinin zamanlaması manidardır. Zira 2001 yılı Şubat ayında Türkiye'de ciddi bir ekonomik kriz patlak vermiş ve bunun sonucunda zaten Türkiye'nin birçok harcama kaleminde kısıtlamaya gitmesi söz konusudur ve öyle de olmuştur. Yunanistan da Türkiye'nin birçok harcama kaleminde olduğu gibi savunma harcamalarında da kısıtlamaya gideceğini tahmin ettiğinden yakınlaşma sürecinde askeri harcamaların

⁷⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atina Kültür ve Tanıtma Müşavirliği, *Pazar Raporu*, Nisan 2018, s. 3., (çevrimiçi), <https://tanitma.ktb.gov.tr/Eklenti/59124,yunanistanpazarraporu2018pdf.pdf?0>, (06.12.2019).

⁷⁵ Havayolu taşımacılığının yanı sıra İzmir ve Selanik arasında yük ve yolcu taşımacılığı yapacak gemi seferlerinin başlatılması, İstanbul-Selanik hızlı tren hattının kurulması ve İpsala-Kipi sınır kapısında ikinci bir karayolu köprüsü inşasına yönelik ortak projeler vardır.

⁷⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri*, 2020, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (02.01.2020).

⁷⁷ İlter Türkmen, 'Yol Kazası', *Hürriyet Gazetesi*, 31 Ekim 2000, (çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/ilter-turkmen-yol-kazasi-39194341>, (03.01.2020).

kısıtlanmasında ilk adımı kendisi atıyormuş gibi göstermek amacıyla bu şekilde bir taktiğe başvurmuş olabilir.⁷⁸

Dikkat edilmesi gereken bir nokta, Yunanistan'ın savunma harcamalarında kısıtlamayı hemen değil 2004 yılına kadar bir süreçte gerçekleştireceğini açıklamasıdır. Yunanistan, o döneme kadar bazı reformlar gerçekleştirerek ekonomik açıdan AB içinde daha da güçlenmeyi amaçlamıştır. Böylece bir yandan askeri gücünü büyük ölçüde korurken öte yandan ekonomisinde yapısal tedbirler almayı planlamıştır.⁷⁹

Ayrıca, dönemin Yunan Genelkurmay Başkanı Parayioudhakis, verdiği bir demeçte, savunma harcamalarında yapılan kısıtlamanın öncelikli silahlanma projelerini etkilemediğini belirtmiştir. Genelkurmay Başkanı'na göre kısıtlama planı, öncelikli olmayan projelere yapılacak harcamaların uzun vadede azaltılmasını öngörmektedir. Bu arada dönemin Yunan Savunma Bakanı Çohacopulos, askeri harcamaların azaltılmasına karşı çıkmış⁸⁰ ayrıca Çohacopulos, 1999 yılında İran'a yaptığı ziyarette İran ve Ermenistan'ı da içine alacak bir savunma paketi imzalamak üzere olduklarını açıklamıştır.⁸¹

Literatürde savunma ve barış ekonomisine ilişkin akla gelen ülkelerden Türkiye ve Yunanistan'ın aralarında uzun yıllardır devam eden temel sorunların bulunması sebebiyle iki ülkenin askeri harcamaları hep yüksek olmuştur. 1960-2014 yılları arasında NATO üyelerinin yıllık ortalama askeri harcamalarının GSYİH'deki payı %2,9 iken bu pay, Türkiye için %3,4, Yunanistan için ise %3,9'dur.⁸² 1999 sonrasında (diğer nedenler dikkate alınmadığında) 2001 yılında dönemin Yunan Dışişleri Bakanı'nın savunma harcamalarını kısıtlayalım önerisi, (2017 baz yılına göre hesaplanan) Tablo 5'teki verilere göre kısmen de olsa gerçekleşmiştir.

Tablo 5: Türkiye ve Yunanistan'ın Savunma Harcamaları ve GSYİH'daki Payları, 1996-2017, milyon \$, % (Kaynak: *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*)

	Türkiye'nin Savunma Harcamaları	Türkiye GSYİH'daki Payı, %	Yunanistan'ın Savunma Harcamaları	Yunanistan GSYİH'daki Payı, %
1996	12.620	4,1	5.991	3,3
1997	13.153	4,1	6.384	3,4
1998	13.782	3,2	6.957	3,5
1999	15.217	3,9	7.283	3,4
2000	14.727	3,7	7.687	3,5
2001	13.500	3,6	7.518	3,3

⁷⁸ Birgül Demirtaş-Coşkun, 'Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri', içinde İ.Bal, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (Ankara Nobel Yayın Dağıtım, 2004), ss. 261-262.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 262.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 'Yunanistan, Ermenistan, İran - Rusya: Dörtlü İttifak Mümkün mü?', 12 Temmuz 1999, (çevrimiçi), <https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1999/7/12/8.xhtml>, (02.01.2020).

⁸² Christos Kollias, Suzanna-Maria Paleologou, and Andreas Stergiou, 'Military expenditure in Greece: Security challenges and economic constraints', *The Economics of Peace and Security Journal*, Volume 11, No. 1, Summer 2013, s. 28.

2002	14.364	3,8	7.374	3,1
2003	13.358	3,3	6.318	2,5
2004	12.414	2,7	6.946	2,6
2005	11.965	2,4	7.511	2,8
2006	12.838	2,4	7.809	2,8
2007	12.343	2,3	7.803	2,7
2008	12.482	2,2	8.675	3,0
2009	13.357	2,5	9.095	3,2
2010	13.087	2,3	6.989	2,7
2011	13.214	2,1	5.627	2,5
2012	13.504	2,1	4.977	2,4
2013	13.838	2,0	4.648	2,4
2014	13.917	1,9	4.610	2,3
2015	14.355	1,8	4.889	2,5
2016	16.630	2,1	5.092	2,5
2017	17.824	2,1	5.094	2,5

Türkiye ve Yunanistan'ın savunma harcamaları incelendiğinde, 1996-2017 yılları arasında harcamaların GSYİH'daki payı kriteri çerçevesinde Türkiye, en yüksek savunma harcamasını, sırasıyla 1997, 1996 ve 1999 yıllarında yapmıştır. Değer bazında Türkiye'nin en yüksek harcaması 2017 yılında olmakla birlikte bu harcamanın Yunanistan ile olan sorunlardan ziyade 2011 yılı itibariyle özellikle Suriye'de başlayan iç çatışmanın yansımaları sonucu Türkiye'nin Suriye'ye yönelik 2018 yılındaki Zeytin Dalı Harekâtı kapsamındaki Afrin Operasyonu ve 2019 yılındaki Barış Pınarı Harekâtı öncesinde artan savunma harcamaları olarak değerlendirilebilir. 1999 yılı sonrası Türkiye'nin yaptığı savunma harcamaları, GSYİH içindeki pay dikkate alındığında istikrarlı bir şekilde azalmış ve 2017 yılı sonu itibariyle (17,8 milyar Amerikan dolar ile) GSYİH içindeki pay %2,1 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, savunma harcamalarının önemli bir kısmını Türkiye'den gelebilecek muhtemel bir tehdite yönelik yapan⁸³ Yunanistan'ın 1999-2009 dönemi savunma harcamalarında, değer bazında bir azalma söz konusu olmamış, 2009 yılında 9 milyar Amerikan doları ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2008 yılındaki küresel ekonomik krizin etkilerini fazlaca hisseden Yunanistan'ın 2010-2017 yılları arasında değer ve GSYİH'daki pay açısından savunma harcamalarının gerilediği görülmektedir. Yunanistan'ın savunma harcamalarının GSYİH'si içerisindeki payı 1999 yılında %3,4 iken bu oran 2017 yılında %2,5'e gerilemiştir. G. Koukoudakis'e göre Yunanistan, yakınlaşma ile askeri harcamalarını azaltırken 2004 Atina Olimpiyatlarını başarılı bir şekilde gerçekleştirmiş ve Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği için

⁸³ Christos Kollias, 'The Greek-Turkish Rapprochement, the Underlying Military Tension and Greek Defense Spending', içinde A. Çarkoğlu ve B. Rubin (ed.), *Greek-Turkish Relations in an Era of Detente*, (London: Routledge, 2005), s. 99.

uygunluğunu sağlamıştır.⁸⁴ C. Kollias ve diğerleri ise 2000'li yıllar itibariyle Yunanistan'ın askeri harcamalarındaki azalmayı Türkiye ile Yunanistan arasındaki temel anlaşmazlıklardan ziyade Yunanistan'ın ekonomik istikrarı ile daha çok bağlantılı olarak açıklamaktadır.⁸⁵

Askeri ilişkilerde yakınlaşma sürecinin yansımaları, askerlerin ve askeri konularda demeç veren siyasi yetkililerin ifadelerine de yansımıştır. Örneğin, dönemin T.C. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, 2007 yılında ilk Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkanları Toplantısı için Selanik'e gittiğinde, Türk-Yunan ilişkilerinin iyileştirilmesi konusunda, II. Dünya Savaşı'nda karşı karşıya gelen devletlerin AB'yi kurmasını örnek vererek Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların aşılabileceği öngörüsünde bulunmuştur.⁸⁶ Yine, 2007 yılında dönemin Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın Atina'yı ziyaretinde Yunan Dışişleri Bakanı Dora Bakoyanni, komşu ülkelerin silahlı kuvvetlerinin üst düzeyde ziyaretleri arttıracaklarını ve NATO'da afet yardım çabaları ile deniz aşırı barış koruma görevlerinde ortak çalışmalar yürüteceklerini ifade etmiştir.⁸⁷ Yunanistan Genelkurmay Başkanı Korgeneral Dimitrios Grapsas, 25- 28 Mayıs 2008 tarihleri arasında, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın davetlisi olarak GAÖ çerçevesinde, iki ülke arasındaki askeri ilişkileri geliştirmek amacıyla 25-28 Mayıs 2008 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 2008 yılı Temmuz ayında Türkiye'de gerçekleştirilen İkinci Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkanları Toplantısı'na katılan dönemin T.C. Genelkurmay Başkanı, Yunanistan ile ikili askeri ilişkilerin her geçen gün daha iyiye doğru gittiğini belirtmiştir.⁸⁸

Zaman zaman Türkiye ve Yunanistan arasındaki çözülemeyen Ege ve Kıbrıs sorunlarına ilişkin karşılıklı sert açıklamalar⁸⁹ söz konusu olsa da Türkiye ve Yunanistan'dan Başbakan ve Cumhurbaşkanı ziyaretlerine katılım sağlayan Savunma Bakanları ve Genelkurmay Başkanlarının görüşmeleri yanı sıra (12'ncisi 2018 yılı Mayıs ayında Sırbistan'ın ev sahipliğinde düzenlenen) Balkan Ülkeleri Genelkurmay Toplantıları vesilesiyle her yıl düzenli olarak askeri iş birliği ve güvenlik konuları üzerine Türk ve Yunan Genelkurmay Başkanları görüşme imkânı bulmaktadır.

Enerji Alanındaki Gelişmeler

Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattının temeli, 3 Temmuz 2005 tarihinde dönemin iki ülke Başbakanlarının katılımıyla atılmış, Türkiye ile Yunanistan arasında doğal gaz bağlantısının gerçekleştirilmesi ve Türkiye'den Yunanistan'a doğal gaz arzına ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma 23 Şubat 2003 tarihinde, doğal gaz ihracatına yönelik 15 yıl süreli⁹⁰ Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması ise Türkiye'de iktisadi bir kamu kuruluşu olan Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) ile Yunanistan Devlet Doğal Gaz Şirketi (DEPA) arasında 23 Aralık 2003 tarihinde imzalanmıştır. İlaveten projenin devamında boru hattının

⁸⁴ G. Koukoudakis, *op.cit.*, 2013, ss. 157-165.

⁸⁵ C. Kollias, S.M. Paleologou, and A. Stergiou, *op.cit.*, 2013, ss. 28-34

⁸⁶ Milliyet Gazetesi, 'Türk-Yunan İlişkisine AB'yi Örnek Gösterdi', 20 Nisan 2007, (çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/turk-yunan-iliskisine-abyi-ornek-gosterdi-196658>, (06.01.2020).

⁸⁷ Avrupa Birliği Başkanlığı Portalı, 2007-12-04 Dışişleri Bakanı Babacan'ın Atina Ziyareti - Derleme, 2007, (çevrimiçi), (<https://www.ab.gov.tr/p.php?e=41081>) (12.09.2019)

⁸⁸ CNNTÜRK.com, 'Yunanistan'la Güven Artırıcı Önlemler ele alındı', 29 Mayıs 2008, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/05/29/yunanistanla.guven.artirici.onlemler.ele.alindi/464507.0/index.html>, (06.01.2020).

⁸⁹ BBC.com, 'Yunan Genelkurmay Başkanı: Türkler kayalıklarımıza çıkarsa yerle bir ederiz', 19 Aralık 2018, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46627537>, (06.01.2020) ve CNNTÜRK.com, 'Adalar sorunu yeniden gündeme geldi', 24 Ocak 2020, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/turkiye/adalar-sorunu-yeniden-gundeme-geldi>, (30.01.2020).

⁹⁰ Anlaşma'nın süresi 31 Aralık 2021 tarihi itibarı ile sona erecektir.

Yunanistan'dan İtalya'ya uzatılması planlanmış ve bu konuda Türkiye, Yunanistan ve İtalya arasında 26 Temmuz 2007 tarihinde bir Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmıştır.⁹¹

Dönemin Türkiye ve Yunanistan Başbakanlarının katılımlarıyla 3 Temmuz 2005 tarihinde gerçekleştirilen temel atma töreniyle (İpsala-Kipi sınır bölgesinde) inşasına başlanan Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattı projesi yine Başbakanlarının katılımıyla 18 Kasım 2007 tarihinde açılmıştır. Türkiye'den ilk doğal gaz sevkiyatının yapıldığı açılış tarihinde dönemin Yunanistan Başbakanı, Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattı projesinin iki ülke arasında işbirliğinin gelişmesi açısından büyük bir adım olduğunu belirtmiştir. Yunanistan Başbakanı projenin bölge istikrarı açısından da önemli olduğunu belirterek iki ülkenin birlikte kalkınmasına vurgu yapmış ve iki ülke halklarının daha iyi bir gelecek için iyimser olabileceğini söylemiştir.⁹² Dönemin T.C. Başbakanı bu tarz projeler ile kurulan sağlam ekonomik ilişkilerin siyasi ve kültürel ilişkilerdeki gelişmeleri beraberinde getirdiğini ifade etmiştir.⁹² Dönemin T.C. Dışişleri Bakanı tarafından tarihi bir olay olarak nitelendirilen proje, Türk-Yunan diyalogunun ve Avrupa'ya alternatif enerji hatlarının sağlanması bakımından önemlidir.⁹³

2006 yılında Türkiye'nin Yunanistan'a Ege denizinde birlikte petrol ve doğal gaz aramayı teklif etmesi hatta Karadeniz'de Yunanistan'a petrol ve doğal gaz arama ruhsatları verilebileceğini gündeme getirmesi, Türkiye'nin 2008 yılı başından itibaren Saros Körfezi ile Gelibolu açıklarında 7 ayrı bölgede petrol aramalarına başlaması ve Türk anakarasından itibaren 6 millik bir alanda arama ruhsatlarının çıkarılmış olması yakınlaşma döneminde Türkiye'nin Yunanistan ile enerji alanında karşılıklı güveni artırma ve çözüm odaklı yaklaşımının bir göstergesi olmuştur.⁹⁴

Türkiye ile Yunanistan arasında enerji alanında her iki ülkedeki üst düzey yöneticilerin ifadelerine de yansıyan işbirliği, rakamlara da yansımıştır. Tablo 6'dan da görüldüğü üzere, 1996-2007 yılları arasındaki dönemde bir ticari sevkiyatın yok denecek kadar az olduğu bir alanda, 2008 yılı itibariyle Türkiye'nin Yunanistan'a 60 milyon Amerikan doları tutarındaki doğal gaz (GTİP No: 2711)⁹⁵ ihracatı, 2018 yılında 176 milyon Amerikan doları seviyesine yükselmiştir. 2018 yılında Türkiye'den Yunanistan'a ihraç edilen doğal gaz miktarı, Yunanistan'ın bu yılda ithal ettiği toplam doğal gazın yaklaşık %15'ine tekabül etmektedir.⁹⁶

Tablo 6: Türkiye ve Yunanistan Arasında Doğal Gaz ve Elektrik Enerjisi Dış Ticareti, 1996-2018, milyon \$ (Kaynak: TÜİK)

Yıl	TR'nin Yunanistan'dan İthalatı (milyon \$)		TR'nin Yunanistan'a İhracatı (milyon \$)	
	GTİP No: 2711 (*)	GTİP No: 2716 (**)	GTİP No: 2711	GTİP No: 2716

⁹¹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Portalı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, 2020, (çevrimiçi), <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (02.01.2020).

⁹² CNNTÜRK.com, 'Türk-Yunan doğalgaz boru hattı açıldı', 18 Kasım 2007, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2007/ekonomi/genel/11/18/turk.yunan.dogalgaz.boru.hatti.acildi/405410.0/index.html>, (08.01.2020).

⁹³ Avrupa Birliği Başkanlığı Portalı, *op.cit.*, 2007

⁹⁴ Cüneyt Yenigün, 'Ege'de Barış Yolunda Donmuş Sorunlar', *Dünya Çatışmaları*, Cilt 1, 3. Baskı, 2010, s. 716.

⁹⁵ Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) No: 27.11; *Madde Adı*: Petrol Gazları ve Diğer Gazlı Hidrokarbonlar.

⁹⁶ ITC TradeMap, *op.cit.*

1996	0,6	0,0	0,0	0,0
1997	0,7	0,0	0,0	0,0
1998	1,3	0,0	0,0	0,0
1999	1,0	0,0	0,0	0,0
2000	2,9	0,0	0,0	0,0
2001	0,5	0,0	0,0	0,0
2002	0,7	0,0	0,4	0,0
2003	4,9	0,0	2,3	0,0
2004	3,4	0,0	0,9	0,0
2005	1,6	0,0	1,0	0,0
2006	2,1	0,0	0,8	0,0
2007	0,6	0,0	3,0	0,0
2008	0,1	0,0	60,9	0,0
2009	1,2	0,0	101,1	0,0
2010	5,0	0,0	101,2	0,0
2011	3,9	8,6	131,1	17,8
2012	0,0	55,5	234,2	23,3
2013	0,0	86,8	256,0	2,7
2014	0,0	65,0	226,3	32,6
2015	0,0	30,6	170,3	34,0
2016	0,9	42,7	133,8	9,2
2017	0,0	8,3	151,4	22,2
2018	0,6	1,6	176,8	35,2

(*) Gtip No: 27.11 ; *Madde Adı*: Petrol Gazları ve Diğer Gazlı Hidrokarbonlar

(**) Gtip No: 27.16 ; *Madde Adı*: Elektrik Enerjisi

Yunanistan ile Türkiye arasında elektrik enerjisi (GTİP No: 2711)⁹⁷ ticareti, 2011 yılı itibariyle başlamıştır. Tablo 6'dan da görüldüğü üzere, 2011-2018 arasında yıllar itibariyle dalgalanmalar söz konusu olsa da karşılıklı olarak alım ve satım mevcuttur. Türkiye'nin elektrik enerjisi ihracatının artmasında komşu ülkeler ile yapılan ticaretin öneminin vurgulandığı bir

⁹⁷ Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) No: 27.16; *Madde Adı*: Elektrik Enerjisi

haberde, 2014 yılında Türkiye'nin elektrik ihracatındaki artışta Yunanistan'a yapılan satışların önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir.⁹⁸

Türkiye ile Yunanistan arasında enerji alanındaki işbirliği, Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) bağlamında da devam etmektedir. Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'nın ana ülkeler olduğu TAP projesi, Azerbaycan'da üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye, ardından Avrupa'ya taşınması işlevi olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ile 2018 yılı Kasım ayında Meriç Nehri kıyısında birbirine bağlanmıştır. 2016 yılında, Yunanistan'daki açılış törenine dönemin T.C. Enerji Bakanı'nın katıldığı TAP projesinin Yunanistan ayağındaki inşaatı 2019 yılı sonu itibarıyla tamamlanmıştır. Projenin 2020 yılı içinde devreye alınması öngörülmektedir.⁹⁹

G. Koukoudakis, enerji sektöründe, özellikle doğal gaz alanında Türkiye-Yunanistan arasındaki işbirliğinin Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğine de destek olduğundan bahisle bu işbirliğinin Türkiye'nin AB üyeliğine katkı sağlayacağını dolayısıyla yakınlaşmadan sadece Türkiye ile Yunanistan'ın değil AB'nin de menfaat sağladığını değerlendirmektedir.¹⁰⁰

Sonuç

Türkiye ile Yunanistan arasındaki en son yakınlaşmaya sadece resmi düzeyde değil aynı zamanda sivil toplum örgütleri ve iş insanlarının katılımı tarihteki diğer yakınlaşmalardan bu yakınlaşmayı ayırıcı bir özellik taşısa da bu yakınlaşmanın da uzun vadeli olacağını garantisizdir. Tarih boyunca Türk-Yunan ilişkileri gerilim- yumuşama-gerilim zigzagları ile dolu olmuştur. Yaşanan krizlerin ardından yakınlaşma süreçleri başlamış sonra ikili ilişkiler tekrar bozulmuştur. Bunun başlıca sebebi de yakınlaşma dönemlerinde iki ülkenin Kıbrıs ve Ege gibi ciddi (birincil) sorunların çözümüne eğilecek aşamaya bir türlü gel(e)memesidir. Düşük politika (ikincil) konularında yaşanan gelişmeler ve yapılan anlaşmalar, gerekli güven ortamını sağlamadığından kısa süre içerisinde sona ermiştir.

1999 yılından bu yana ilişkilerde gözlenen bahar havası da bu doğrultuda değerlendirilebilir. Türk-Yunan ilişkilerinin yakınlaşma sürecinde karşılıklı üst düzey ziyaretler yapılmış, ikili ekonomik ve ticari ilişkiler gibi düşük politika konularında olumlu gelişmeler olsa da şu ana kadar Kıbrıs ve Ege sorunları gibi herhangi bir ciddi anlaşmazlık konusunda görüşmelere başlan(a)mamış olması, Yunanistan'ın sadece Türkiye'nin taviz vermesi için baskı yapması ve kendisinin hiçbir konuda taviz vermeye yanaşmaması nedeniyle iki ülke ilişkilerinde sadece "yalancı" bir yakınlaşma yaşandığını söylemek mümkündür. 1999 yılında AB'nin desteği ve Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik dış politikasının da etkisiyle başlayan yakınlaşma süreci, M. Yorulmaz'ın da iddia ettiği gibi bu süreçte aynı zamanda Kıbrıs ve Ege sorunlarının yeni platformunun AB olmasına yol açmıştır.¹⁰¹

⁹⁸ Sabah Gazetesi, 'Türkiye'nin elektrik ticareti hacmi yüzde 45 arttı', 3 Şubat 2015, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/02/03/turkiyenin-elektrik-ticareti-hacmi-yuzde-45-artti>, (09.01.2020).

⁹⁹ Hürriyet Gazetesi, 'Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'nın Yunanistan ayağı tamamlandı', 25 Kasım 2019, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/trans-adriyatik-dogal-gaz-boru-hattinin-yunanistan-ayaqi-tamamlandi-41382222>, (09.01.2020).

¹⁰⁰ G. Koukoudakis, *op.cit.*, 2013, s. 160.

¹⁰¹ Murat Yorulmaz, 'Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde "Değişmeyen" Güvenlik Paradoksu', *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2014, s. 128.

2020 yılı itibariyle Türkiye ve Yunanistan hala (birincil) sorunların neler olduğu konusunda dahi uzlaşmamaktadır. Yakınlaşma döneminin başlamasından bu yana ciddi sorunların çözümü konusunda en ufak bir aşama bile kaydedilmemiştir. 2000 yılının Ekim ayında NATO tatbikatı sırasında yaşananlar¹⁰² ve Ege’de (yıllardır süren) “it dalaşı” sonucu 2006 yılının Mayıs ayında düşen Yunan savaş uçağı¹⁰³ nedenleriyle Yunanistan basınının Türkiye’ye karşı dostane olmayan yayınları,¹⁰⁴ Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nde (GKRY) yapılan anketlerde halkın yaklaşık % 80’inin Türkiye’nin AB üyeliğine karşı olması,¹⁰⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı’nın ortak yaptıkları Türkiye ve Yunanistan’da basın ve siyasetçilerin tavırlarının ve iki ülke basını ve siyasetçilerinin birbirine olan yaklaşımlarının değerlendirildiği Mayıs-Ekim 2001 dönemini kapsayan bir çalışmada bahse konu 6 aylık süreçte Yunanistan’da yayımlanan gazetelerde Türkiye’ye ilişkin yer alan iki bin beş yüz haber ve yorumun %94’ü Türkiye aleyhinde olurken Türkiye’deki ulusal gazetelerde Yunanistan’la ilgili 984 haber ve yorumdan sadece %15’inin aleyhte olması,¹⁰⁶ Türkiye’nin AB’ye katılım müzakerelerinde Yunanistan ve GKRY’nin siyasi mülahazalarla fasılları bloke etmesi, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de gerçekleştirilen darbe girişimi sonrası Yunanistan’a kaçan askerleri Yunanistan’ın Türkiye’ye iade etmemesi, Türkiye’nin Doğu Akdeniz bölgesindeki petrol ve doğal gaz arama çalışmaları ve Türkiye’nin 2019 yılı Aralık ayında Libya ile imzaladığı Deniz Yetki Alanları Mutabakatı sonrası Yunanistan’ın GKRY, İsrail ve Mısır ile Türkiye’ye karşı ittifak kurması ve Kardak kayalıkları ile ilgili herhangi bir gündem vaki olduğunda özellikle Yunan tarafının sert açıklamaları, yakınlaşma sürecinin nasıl bir anda yok olabileceğini de göstermektedir.

D. Tsarouhas ve N. Yazgan, yakınlaşma döneminde ticaret, ekonomi, enerji, turizm ve yatırım alanlarındaki ilişkilerin geldiği seviyeden mütevellit her ne kadar ikili ilişkilerin 1999 öncesi dönemdeki seviyeye gerilemeye de mezkur alanlardaki ilişkilerin iki ülke arasındaki geleneksel dış politikaları şekillendirmesi için bu aşamada yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Bu minvalde D. Tsarouhas ve N. Yazgan, 1999 sonrası dönemi her iki ülkenin temel sorunların çözümüne yönelik ciddi adımlar atmaması nedeniyle bazı akademisyenlerce “soğuk barış” olarak tanımlandığını belirtmektedir.¹⁰⁷

1999 yılı sonrası Yunanistan’ın Türkiye’ye yakınlaşma politikasındaki (bazı akademisyenlerin öngördüğü gibi)¹⁰⁸ temel unsur, Yunanistan’ın Türkiye’yle müzakere masasına oturarak temel sorunları çözmek istemesinden ziyade Türk tarafıyla görünüşte yakınlaşarak ve Türkiye’ye AB perspektifi (ya da AB havucu) sunarak Türkiye’den tek taraflı tavizler almak istemesidir. AB’nin 1997 yılında gerçekleştirdiği Lüksemburg Zirvesi’ndeki genişleme sürecinden dışlanan Türkiye’nin, AB ile siyasi ilişkilerini dondurması, farklı arayışlara ve alternatif güç merkezleri ile ilişkilere yönelmesi nedeniyle¹⁰⁹ Yunanistan, Kıbrıs ve Ege konularında Türkiye’den istediği tavizleri almanın pek de mümkün olmadığını öngörmüş ve bunun üzerine Türkiye’ye yönelik dış politika stratejisini değiştirerek Türkiye’nin AB adaylığını desteklemiş ve yakınlaşma sürecini başlatmıştır. Yunanistan’ın yakınlaşma politikası sürecinde izlediği tutumlar söz konusu öngörünün, Yunanistan’ın Türkiye’ye yönelik dış politika

¹⁰² İ. Türkmen, *op.cit.*, 2000.

¹⁰³ Milliyet Gazetesi, ‘İt Dalaşı’nda Facia’, 24 Mayıs 2006, (çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/gundem/it-dalasinda-facia-256594>, (06.01.2020).

¹⁰⁴ Hürriyet Gazetesi, ‘Ege Denizi’nde yeni kriz riski’, 24 Mayıs 2006, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ege-denizinde-yeni-kriz-riski-4464986>, (05.01.2020).

¹⁰⁵ A. Heraklides, *op.cit.*, 2006, s. 59.

¹⁰⁶ Hakan Cem Işıklar, *Ege’de Casus Belli*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005), s. 317.

¹⁰⁷ D. Tsarouhas & N. Yazgan, *op.cit.*, 2018, ss. 16-17.

¹⁰⁸ Hasan Ünal, ‘Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Türk-Yunan Sorunları’, içinde H.C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca, *Türkler*, Cilt 17, (Ankara Yeni Türkiye Yayınları, 2002), ss. 197-208.

¹⁰⁹ M. Cüneyt Yenigün, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2004), s. 351.

amaçlarının önceki dönemlerle temelde aynı olduğunun ve sadece amaçlarına ulaşmada kullandığı yöntemi değiştirdiğinin bir nevi ispatıdır. Bu durum, sonraki süreçte Türkiye ile AB arasındaki tam üyelik müzakerelerinde Yunanistan'ın izlediği yöntemlerden anlaşılmaktadır. Türkiye'nin tüm AB üyesi ülkelere uygulamakla yükümlü olduğu (1996 yılında Türkiye ile AB arasında yürürlüğe giren) Gümrük Birliği hükümlerini, 2004 yılında AB üyesi olan GKRY için uygulamamasının 2006 yılından itibaren Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakerelerini resmi olarak olmasa da fiiliyatta durma sürecine sokması ve AB üyesi ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları'nın katılımıyla Brüksel'de 22-23 Mart 2018 tarihlerinde düzenlenen Zirve'nin Sonuç Bildirgesi'nde Doğu Akdeniz'deki doğal gaz sahaları ve Ege'deki gerginlikler nedeniyle Yunanistan ve GKRY'nin de desteğiyle Türkiye'nin kınanması,¹¹⁰ her iki ülkenin geleneksel dış politikasını yakınlaşmaya rağmen devam ettirdiğinin örnekleri olarak değerlendirilebilir.

A. Çarkoğlu ve K. Kirişçi tarafından "Deprem diplomasisi"¹¹¹ olarak isimlendirilen süreç ile başlayan yakınlaşma döneminde, iki ülke arasındaki diplomasi, "yüksek politika" konularından ziyade, "düşük politika" konuları üzerine daha çok yoğunlaşmıştır. 2017 yılında dönemin T.C. Cumhurbaşkanı'nın Yunanistan ziyaretinde 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşmasının güncellenebileceğine dair açıklamaları ve yine 2017 yılında dönemin T.C. Genelkurmay Başkanı'nın Kardak kayalıklarını ziyareti, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'deki darbe girişimine katılan askerlerin Yunanistan'dan Türkiye'ye iadesi konusu ile ilgili karşılıklı açıklamalar da göstermektedir ki iki ülke arasında mesele yüksek politika konularına geldiğinde yakınlaşmanın bir anda yerini gerginliğe bırakma potansiyeli vardır.¹¹²

Türkiye ile Yunanistan arasında başta Kıbrıs ve Ege Sorunları olmak üzere temel sorunların çözülebilmesi noktasında mevcut statükonun her iki tarafın da ciddi manada zararına işlemeye başlaması,¹¹³ tarafların ortak bir dış tehdit algılamasının ortaya çıkması veya tarihi Fransa-Almanya gerginliğinin AB içinde son bulması örneği verilerek Türkiye'nin de tam üyelik ile AB içerisinde yer alması¹¹⁴ tavsiye ve görüşleri vardır. Bunlara ilaveten B. Yılmaz'ın eğitim-öğretim müfredatlarında bir ulusun diğeri hakkındaki olumsuz algıya sebebiyet veren değerlendirmelerinin düzeltilmesinin, müfredatlarda Türkçe ve Yunanca dil derslerine yer verilmesinin ve öğrenci ve akademisyen değişim programlarının yapılmasının¹¹⁵ ortak kültüre sahip iki ulus arasındaki sorunların çözümüne katkı sunacağına ilişkin görüşü vardır. Bu tavsiye ve görüşler doğruluk payı taşısa da söz konusu sorunların çözümünün önündeki en büyük engel, çözüme yönelik gerekli ve gerçekçi bir iradenin gösterilmemesi yanısıra yakınlaşma dönemlerinde başlayan işbirliği ve ilişkilerin karşılıklı saygı, anlayış, dostluk, komşuluk ve güven üzerine inşa edilmemesidir.

Bu bağlamda, her iki ülkedeki karar vericiler, yakınlaşma dönemlerinde ticaret, ekonomi, enerji, turizm ve yatırım alanlarında artan ilişkilerinin de pozitif etkisiyle karşılıklı güveni tesis edebilir, iki ülkenin ortak tarihine ilişkin olumlu söylemler geliştirebilir, temel sorunları iç siyasetlerine esir etmeden doğru tanımlayarak zaman içerisinde çözüme kavuşturabilir ve yakınlaşma dönemlerini kalıcı hale getirebilirler.

¹¹⁰ AB Konseyi Portalı, *European Council meeting – Conclusions (23 March 2018)*, (çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/media/33457/22-euco-final-conclusions-en.pdf>, (10.01.2010).

¹¹¹ Ali Çarkoğlu & Kemal Kirişçi, 'The View from Turkey: Perceptions of Greeks and Greek-Turkish Rapprochement by the Turkish Public', *Turkish Studies*, Volume 5, Issue 1, 2004, ss. 117-153.

¹¹² Nikos Christofis, Bahar Baser & Ahmet Erdi Öztürk, 'The View from Next Door: Greek-Turkish Relations after the Coup Attempt in Turkey', *The International Spectator*, 54 (2), June 2019, ss. 67-86.

¹¹³ B. Demirtaş-Coşkun, *op.cit.*, 2004, s. 263.

¹¹⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye - Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, (İstanbul: Der Yayınları, 2000), s. 361.

¹¹⁵ Bahri Yılmaz (2013). "Incomplete Peace: Relations between Turkey and Greece", içinde B. Akçay and B. Yılmaz (ed.), *Turkey's Accession to the European Union: Political and Economic Challenges*, Plymouth: Lexington Books, s. 314.

Kaynakça

- AB Konseyi Portalı, *European Council meeting – Conclusions (23 March 2018)*, (çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/media/33457/22-euco-final-conclusions-en.pdf>, (10.01.2010).
- AB Parlamentosu Portalı, *Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions*, (çevrimiçi), (https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm) (08.09.2019)
- Ali Çarkoğlu & Kemal Kirişçi, 'The View from Turkey: Perceptions of Greeks and Greek-Turkish Rapprochement by the Turkish Public', *Turkish Studies*, Volume 5, Issue 1, 2004, ss. 117-153.
- Avrupa Birliği Başkanlığı Portalı, *2007-12-04 Dışişleri Bakanı Babacan'ın Atina Ziyareti - Derleme, 2007*, (çevrimiçi), (<https://www.ab.gov.tr/p.php?e=41081>) (12.09.2019)
- Alexis Heraklides, 'The Main Obstacles to Greek-Turkish Rapprochement', içinde F. Aksu (ed.), *Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations*, (İstanbul: OBİV Vakfı, Mart 2006), ss. 57-63.
- Andrew Purvis, 'Greece and Turkey: Building Bridges, Detente in the Aegean', *TIME Europe*, Cilt 155, No. 5, 7 Şubat 2000, (çevrimiçi), <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2050982,00.html>, (02.01.2020).
- Bahri Yılmaz (2013). "Incomplete Peace: Relations between Turkey and Greece", içinde B. Akçay and B. Yılmaz (ed.), *Turkey's Accession to the European Union: Political and Economic Challenges*, Plymouth: Lexington Books, ss. 301-316.
- Birgül Demirtaş-Coşkun, 'Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri', içinde İ.Bal, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (Ankara Nobel Yayın Dağıtım, 2004), ss. 244-263.
- BBC.com, 'Yunan Genelkurmay Başkanı: Türkler kayalıklarımıza çıkarsa yerle bir ederiz', 19 Aralık 2018, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46627537>, (06.01.2020).
- Bloomberg HT, 'Finansbank'ın eski sahibinden bir satış daha', 12 Aralık 2017, (çevrimiçi), <https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1740120-finansbank-in-eski-sahibinden-bir-satis-daha>, (07.01.2020).
- Borsa Gündem, 'Intralot, Milli Piyango ve Türkiye Jokey Kulübü'ne talip', 24 Mayıs 2017, (çevrimiçi), <https://www.borsagundem.com/anlik-borsa-haberleri/20170524092601>, (07.01.2020).
- Christos Kollias, 'The Greek-Turkish Rapprochement, the Underlying Military Tension and Greek Defense Spending', içinde A. Çarkoğlu ve B. Rubin (ed.), *Greek-Turkish Relations in an Era of Detente*, (London: Routledge, 2005), ss. 99-116.
- Christos Kollias, Suzanna-Maria Paleologou, and Andreas Stergiou, 'Military expenditure in Greece: Security challenges and economic constraints', *The Economics of Peace and Security Journal*, Volume 11, No. 1, Summer 2013, ss. 28-34

- CNNTÜRK.com, 'Yeni güven artırıcı önlemler paketine imza', 4 Aralık 2007, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/04/yeni.guven.artirici.onlemler.paketine.imza/409082.0/index.html>, (06.10.2019).
- CNNTÜRK.com, 'Yunanistan'la Güven Artırıcı Önlemler ele alındı, 29 Mayıs 2008, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/05/29/yunanistanla.guven.artirici.onlemler.elle.alindi/464507.0/index.html>, (06.01.2020).
- CNNTÜRK.com, 'Türk-Yunan doğalgaz boru hattı açıldı', 18 Kasım 2007, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2007/ekonomi/genel/11/18/turk.yunan.dogalgaz.boru.hattiacildi/405410.0/index.html>, (08.01.2020).
- CNNTÜRK.com, 'Adalar sorunu yeniden gündeme geldi', 24 Ocak 2020, (çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/turkiye/adalar-sorunu-yeniden-gundeme-geldi>, (30.01.2020).
- Cumhuriyet Gazetesi, 'Yunanistan, Ermenistan, İran - Rusya: Dörtlü İttifak Mümkün mü?', 12 Temmuz 1999, (çevrimiçi), <https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1999/7/12/8.xhtml>, (02.01.2020).
- Cüneyt Yenigün, 'Ege'de Barış Yolunda Donmuş Sorunlar', *Dünya Çatışmaları*, Cilt 1, 3. Baskı, 2010, ss. 707-726.
- DEİK, "Türkiye - Yunanistan İş Konseyi", (çevrimiçi), <http://deik.org.tr/turkiye-avrupa-is-konseyleri-turkiye-yunanistan-is-konseyi>, (02.10.2019)
- DEİK, *Türkiye-Yunanistan İş Forumu Sonuç Raporu*, 8 Mart 2016, (çevrimiçi), <https://www.deik.org.tr/uploads/yunanistan-rapor.pdf>, (05.01.2020).
- DEİK, *Türkiye-Yunanistan İş Konseyi - Raporlar*, 2019, (çevrimiçi), <https://www.deik.org.tr/turkiye-avrupa-is-konseyleri-turkiye-yunanistan-is-konseyi?pm=&sm=raporlar>, (05.01.2020).
- Dimitris Tsarouhas, 'The Political Economy of Greek-Turkish Relations', *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 9, Sayı 1-2, Mart-Haziran 2009, ss. 39-57.
- Dimitris Tsarouhas & Nüve Yazgan, 'Trade, non-state actors and conflict: evidence from Greece and Turkey', *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 31, Issue 3-4, DOI: 10.1080/09557571.2018.1501346, 21 December 2018, ss. 1-23.
- Eda Kuşku, 'The Shadow of Past Rivalry: Limits of Post-1999 Dynamism in Greco-Turkish Relations', *Caucasian Review of International Affairs*, Cilt. 2 (3), 2008, ss. 1-10.
- George Koukoudakis, 'Greek-Turkish Rapprochement and Turkey's EU Membership Quest: Turning Rhetoric into Reality', *Turkish Policy Quarterly*, Volume 2, No. 2, Summer 2013, ss. 157-165.
- Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye - Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, (İstanbul: Der Yayınları, 2000).
- Habertürk, 'Yunanistan bitmiş, terkedeceğim', 24 Mart 2010, (çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/502805-yunanistan-bitmis-terk-edecegim>, (09.01.2020).
- Hakan Cem Işıklar, *Ege'de Casus Belli*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005)

- Hasan Ünal, 'Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Türk-Yunan Sorunları', içinde H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, Cilt 17, (Ankara Yeni Türkiye Yayınları, 2002), ss. 197-208.
- Hürriyet Gazetesi, 'Babacan Yunan dışişleri bakanı ile görüştü', 7 Mayıs 2008, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/babacan-yunan-disisleri-bakani-ile-gorustu-8884764> (06.10.2019).
- Hürriyet Gazetesi, '51 yıl sonra Erdoğan'dan Gümülcine'ye ilk ziyaret', 30 Nisan 2004, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/51-yil-sonra-erdogan-dan-gumulcine-ye-ilk-ziyaret-221837>, (05.10.2019).
- Hürriyet Gazetesi, 'Bakan Tüzmen Yunanistan'da', 22 Nisan 2004, (çevrimiçi), http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/bakan-tuzmen-yunanistan-da_ID486794/, (05.10.2019).
- Hürriyet Gazetesi, 'Bakan Tüzmen Rodos'ta', 9 Aralık 2006, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-tuzmen-rodosta-5583933>, (05.10.2019).
- Hürriyet Gazetesi, 'Enka dev ihale kazandı', 6 Ocak 2006, (çevrimiçi), http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/enka-dev-ihale-kazandi_ID548287/, (05.11.2019).
- Hürriyet Gazetesi, 'FT: Alpha Bank Türkiye'den vazgeçmeyecek', 10 Ağustos 2007, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ft-alpha-bank-turkiyeden-vazgecmeyecek-7062201>, (07.01.2020).
- Hürriyet Gazetesi, 'Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'nın Yunanistan ayağı tamamlandı', 25 Kasım 2019, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/trans-adriyatik-dogal-gaz-boru-hattinin-yunanistan-ayagi-tamamlandi-41382222>, (09.01.2020).
- Hürriyet Gazetesi, 'Ege Denizi'nde yeni kriz riski', 24 Mayıs 2006, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ege-denizinde-yeni-kriz-riski-4464986>, (05.01.2020).
- Hüsamettin Kılıçkaya, 'Komşu ve Çevre Ülkeler İle Ticareti Geliştirme Stratejisi', *Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı XV, Kasım 2004, (çevrimiçi), (<http://www.mfa.gov.tr/komsu-ve-cevre-ulkeler-ile-ticareti-gelistirme-stratejisi.tr.mfa>) (16.07.2019)
- ITC TradeMap, *Trade Statistics for International Business Development*, (çevrimiçi), www.trademap.org (10.12.2019) (kendi hesaplamalarım)
- İHA, 'Yunanlıların Türk azınlık korkusu hortladı', 6 Aralık 2007, (çevrimiçi), <https://www.iha.com.tr/haber-yunanlilarin-turk-azinlik-korkusu-hortladi-5899/>, (06.10.2019).
- İHA, 'Kostas Karamanlis'tan işbirliği ilerlesin mesajı', 25 Ocak 2008, (çevrimiçi), <https://www.iha.com.tr/haber-kostas-karamanlistan-isbirligi-ilerlesin-mesaji-10801/>, (06.10.2019).
- İlter Türkmen, 'Yol Kazası', Hürriyet Gazetesi, 31 Ekim 2000, (çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/ilter-turkmen-yol-kazasi-39194341>, (03.01.2020).
- Kaşif Eryalçın, 'Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler', *Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı IX, Mayıs 2003, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa>, (18.10.2019)

- Kostantin Kaini Arslanoglou, Yunanistan'da Türk Yatırımları, *Invest Greece Portalı*, 12 Şubat 2015, (çevrimiçi), <https://investgreece.gr/index.php/investing-blog/atina-rehberi/item/4278-yunanistan-daki-turk-yatirimlari>, (08.01.2020)
- M. Cüneyt Yenigün, Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika, (Ankara: Nobel Yayınları, 2004).
- Milliyet Gazetesi, 'Sen Türk ben Rum Sen halk ben halk, 23 Ekim 2003, (çevrimiçi), <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2003/10/23>, (06.11.2019).
- Milliyet Gazetesi, 'İt Dalası'nda Facia', 24 Mayıs 2006, (çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/gundem/it-dalasin-da-facia-256594>, (06.01.2020).
- Milliyet Gazetesi, 'Türk-Yunan İlişisine AB'yi Örnek Gösterdi', 20 Nisan 2007, (çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/turk-yunan-iliskisine-abyi-ornek-gosterdi-196658>, (06.01.2020).
- Murat Yorulmaz, 'Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde "Değişmeyen" Güvenlik Paradoksu', *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2014, ss. 103-135.
- Nikos Christofis, Bahar Baser & Ahmet Erdi Öztürk, 'The View from Next Door: Greek-Turkish Relations after the Coup Attempt in Turkey', *The International Spectator*, 54 (2), June 2019, ss. 67-86.
- NTV, 'Katarlıların Finansbank'ı satın alma süreci tamamlandı, 15 Haziran 2016, (çevrimiçi), https://www.ntv.com.tr/ekonomi/katarlilarin-finansbanki-satin-alma-sureci-tamamlandi,m04PYmbo4ECp_p1DYDTX8A, (07.01.2020).
- Stelyo Berberakis, 'Casus Yunan istihbaratının başıymış', Sabah Gazetesi, 10 Ağustos 2007, (çevrimiçi), https://www.sabah.com.tr/yazarlar/berberakis/2007/08/10/casus_yunan_istihbaratini_n_basiymis, (07.01.2020).
- Sabah Gazetesi, 'Eurobank Tekfen satıldı!', 22 Şubat 2012, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2012/02/22/eurobank-tekfen-satildi>, (07.01.2020).
- Sabah Gazetesi, 'Türkiye'nin elektrik ticareti hacmi yüzde 45 arttı', 3 Şubat 2015, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/02/03/turkiyenin-elektrik-ticareti-hacmi-yuzde-45-artti>, (09.01.2020).
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Portalı, SIPRI Military Expenditure Database, (çevrimiçi), <https://www.sipri.org/databases/milex>, (05.01.2020)
- T.C. Atina Büyükelçiliği Portalı, Türkiye ve Yunanistan arasında Karşılıklı Cumhurbaşkanı ve Başbakan Ziyaretleri, 13.2.2019, (çevrimiçi), <http://atina.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/354216>, (01.10.2019).
- T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *Yunanistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*, 2009, (çevrimiçi), <http://www.een.kso.org.tr/up/download/YunanistanulkeRaporu.doc>, (06.10.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri*, 2020, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (02.01.2020).

- T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Yunanistan'a Seyahat Edecek Türk Vatandaşlarının Dikkatine*, 2020, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/yunanistan-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa>, (02.01.2020).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Dış Politika > Temel Dış Politika Konuları >Ege Denizi >Son Gelişmeler.*, (çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/ege-sorunu-ile-ilgili-son-gelismeler.tr.mfa>, (01.10.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Portalı, *Dış Politika > Bolgeler > Yunanistan Guven Artirici Onlemler.*, (çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Yunanistan_Guven_artirici_onlemler.pdf, (01.10.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *No:123 -;23 Temmuz 2003, Türkiye ve Yunanistan arasında İki Yeni Güven Arttırıcı Önlem Üzerinde Varılan Mutabakat hk.*, (çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/no_123--_23-temmuz-2003_-turkiye-ve-yunanistan-arasinda-iki-yeni-guven-arttirici-onlem-uzerinde-varilan-mutabakat-hk.tr.mfa, (01.10.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye İle Yunanistan Arasında Kabul Edilen Yeni Güven Arttırıcı Önlemler Hakkında Not.*, 8 Nisan 2010, (çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/data/BAKAN/Turkiye_Yunanistan_GAO_08042010.doc, (01.10.2019).
- T.C. Ekonomi Bakanlığı Atina Ticaret Müşavirliği, *Yunanistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*, 2017, (çevrimiçi), <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43355c7495406a227726/%C3%9Cİke%20Raporu%202017.pdf>, (06.10.2019).
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Portalı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, 2020, (çevrimiçi), <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (02.01.2020).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Turizm İstatistikleri*, (çevrimiçi), <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html>, (30.12.2019)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atina Kültür ve Tanıtma Müşavirliği, *Pazar Raporu*, Nisan 2018, (çevrimiçi), <https://tanitma.ktb.gov.tr/Eklenti/59124,yunanistanpazarraporu2018pdf.pdf?0>, (06.12.2019).
- T.C. Resmi Gazete (Tarih: 11/05/2011 ve Sayı: 27931), (çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110511-1.htm>, (18.09.2019)
- TÜİK Portalı, *Temel İstatistikler*, (www.tuik.gov.tr) (08.12.2019) (kendi hesaplamalarım)
- TÜİK Portalı, *Turizm İstatistikleri*, (www.tuik.gov.tr) (30.12.2019) (kendi hesaplamalarım)
- TCMB Portalı, *Ödemeler Dengesi İstatistikleri*, (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/>) (08.01.2020)
- World Bank Portalı, *Popular Indicators*, (<https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators#>), (15.12.2019) (kendi derlemelerim)

World Bulletin, 'Turkey, Greece accept new confidence building measures, 8 Nisan 2010, (çevrimiçi), <https://www.worldbulletin.net/diplomacy/turkey-greece-accept-new-confidence-building-measures-h56707.html>, (09.11.2019).

Ziya Öniş ve and Suhnaz Yılmaz, 'Greek-Turkish rapprochement: rhetoric or reality?', *Political Science Quarterly*, Volume 123, No. 1, Mart 2008, ss. 123-149.